

तीर्थरक्षण : संकल्प आणि सिद्धी पहिले पाऊल: तीर्थरक्षणाच्या एक कोटी निधीसाठी

प्रज्ञ गुरुदेवजीच्या आज्ञेने मुनिश्री कृतसंकल्प होऊन दि. २९ डिसेंबर ६८ रोजी वेळळहून निघाले. खरे तर त्यावेळी निधी - संकल्पना ही दुर्यम बाब होती. मुनिश्री निघाले होते श्री क्षेत्र मुक्तागिरी (विदर्भ) येथे होणाऱ्या पंचकल्याण प्रतिष्ठा महोत्सवासाठी. मुनिश्री गुरुदेवांच्या आज्ञेविना दूरवरच्या विहारासाठी निघत नसत. जैनमुनिसंघाची अशी रीत आहे की मुनीनी सतत गुरुंच्या आज्ञेतच वतवि. शिष्य कितीही ज्ञानी, योगी व परमतपस्वी झाला तरी त्याने आचार्यांच्या अनुमतीने आपला जीवनक्रम घालवावा. म्हणूनच भगवान महावीरांनी त्याला “आज्ञातप” व “आज्ञाध्यान” अशा दोन शब्दांनी संबोधिले आहे. त्यातून अहंकाराचा निचरा होतो. अहंभावनेला आज्ञेचा उतारा दिला जातो. जैन मुनिसंघाचा जो प्रदीर्घ इतिहास हाती येतो. ह्यातून हेच दिसून येते की दीक्षित होणारी व्यक्ती ही गुरुंच्या आज्ञेत सदैव राहात असते. त्यामुळे जैनमुनिसंघ एका विशिष्ट आचरणाला आचरीत आला आहे. शिथिलाचार, वा स्वच्छंदपणे आचार करण्याची प्रवृत्ती त्या व्यक्तीत राहात नाही. जर एखादा मुनी आज्ञेत राहात नसेल व सुयोग्य आचरण करीत नसेल तर त्या व्यक्तीला संघातून काढून टाकण्याचा अधिकार आचार्याला असतो. ही जैन मुनिसंघाची

शिस्त व अनुशासनशीलता आहे, त्यामुळे जैन मुनिसंघ नेहमी वंदनीय राहिला आहे.

वेस्त वरुन वडौद, फुलंबी, सिल्लोड, खामगाव, शेगाव, पणज, काला, अंजनगाव, परतवाडा करीत मुनिश्री दि. २२ जून, ६९ रोजी मुक्तागिरी येथे आले. शेकडो नरनारीनी महाराजांचे हर्षोत्कुल्लपणे स्वागत केले. विदर्भातील अनेक मान्यवर व प्रतिष्ठित मंडळी पूजेच्या निमित्ताने आलेली होती. महाराजांच्या नावाचा जयघोष करीत त्यांना मोठ्या उत्साहाने, आदराने महोत्सवाच्या ठिकाणी आणण्यात आले. सर्वश्रावक श्राविकांनी मुनिश्रीचे कुशलक्षेम विचारुन त्यांना पवित्र अंतःकरणपूर्वक सादर, त्रिवार वंदन केले.

मुनिश्रीच्या मार्गदर्शनाखाली व अधिनेतृत्वाखाली हा महोत्सव अत्यंत आनंदात पार पडला. मुनिश्रीना अशा महोत्सवातून नवीन प्रेरणा मिळते; जनसंपर्काच्या माध्यमातून जैनधर्माचा प्रचार व प्रसार करता येतो. जनसामान्यांचे हृदगत काय आहे, त्यांच्या समस्या कोणत्या आहेत, हे जवळून जाणून घेता येते. समाजमनाशी तार जुळत्याशिवाय त्यांच्यात परिवर्तन घडवून आणता येत नाही. त्यांच्याच भाषेत, त्यांच्याच समस्यांचे सूत्र हाती धरुन त्यांच्यात परिवर्तनाची बीजे पेरता येतात. केवळ धर्मोपदेश किंवा व्रत-वैकल्प्यांचा आग्रह करीत राहिल्याने खरे सामाजिक परिवर्तन घडून येत नाही. समाजात मुनींचे स्थान असे असते की त्यांच्या केवळ अस्तित्वाने समाजशुद्धीची, समाज परिवर्तनाची प्रक्रिया चालू होते. म्हणून मुनिश्री आजच्या वृद्ध अवस्थेत देखील अशी संधी सोडीत नाहीत. आत्मकल्याणाचा मार्ग लोकसेवेच्या कार्याला खीळ घालूच शकत नाही, हा त्यांचा अनुभव आहे. आत्माच्या विशुद्ध भावात्मक स्थितीचा रस चाखत चाखत अत्यंत निस्पृहपणे व निरपेक्षपणे जनसेवेची संधी ते कधीच सोडत नाहीत.

जैन तीर्थरक्षणासाठी जनसामान्याला सहभागी करून घेतल्याशिवाय व त्यांच्यात तीर्थक्षेत्रांविषयी खरी भक्ती निर्माण केल्याशिवाय केवळ धनसंपत्तीच्या बळावर तीर्थक्षेत्रे सुरक्षित राहाणे शक्य नाही, हे त्यांनी बरोबर हेरले होते. समाजाची नेमकी नाडी त्यांच्या हाती आली होती. मुक्तागिरी येथील प्रवचनात ते म्हणाले, “जैन संस्कृती ही जैन तीर्थाच्या मुळे टिकली, हा इतिहास आहे. ती तीर्थक्षेत्रे पवित्र, मंगल व लोककल्याणकारी राहावीत, यासाठी समाजाने अग्रकमाने तीर्थक्षेत्रासाठी दान दिले पाहिजे. मुनींनी दानाची याचना करणे हे योग्य नव्हे, हे आम्ही जाणत नाही, असे नाही. पण जेव्हा अनेक आपत्ती तीर्थक्षेत्रावर येतात, तेव्हा आमचे मन व्याकुळ होते. गुरुदेव श्री समंतभद्रांची कोटी-निधीची इच्छा ही जनसामान्यांची इच्छा-आकांक्षा व्हावी, हा या याचनेचा प्रधान

हेतू आहे. हा हेतू केवळ तीर्थाशी संबंधित नाही, तर जैन संस्कृतीशी संबंधित आहे. ज्या कार्यासाठी गुरुदेवांनी आम्हाला आज्ञा दिली ते कार्य समाजाचे आहे. हे एक महान ऐतिहासिक कार्य आहे. कोणतेही कार्य त्यागीनी सुरु केल्याशिवाय त्याचे मांगल्य, पावित्र्य, सामान्यांना जाणवत नाही, म्हणून आम्ही आपणास प्रेरणा करतो की केवळ प्रतिष्ठा महोत्सवासाठी खर्च करून भागत नाही, तर त्या तीर्थाचे, जिनमंदिरांचे नीट संगोपन व्हावे, रक्षण व्हावे, यासाठीही समाजाने दान दिले पाहिजे. आम्हाला तर काहीच मिळवायचे राहिले नाही. आम्ही तर तुमच्या हृदयांत त्यागाचे एक बीज पेरतो आहोत. त्या बीजाला वृक्ष, महावृक्ष बनवायचे कार्य तुमचे सर्वांचे आहे.”

मुनिश्रीच्या या उपदेशाचा सामान्य जनावर फार परिणाम झाला. त्यांचा हेतू अल्पांशाने का होईना, सफल झाला. जैनसमाजाच्या अस्मितेचा प्रश्न आहे तो. ज्या संस्कृतीने विश्वाला सत्य, अहिंसा, शाकाहार व स्वच्छ जीवनपद्धती दिली त्या संस्कृतीच्या रक्षणाचा तो प्रश्न आहे. म्हणून समाजात जागृती करण्यासाठी असे उत्सव कारणीभूत होतात यात मुळीच शंका नाही.

मुक्तागिरीहून विद्यर्थी व्यापक यात्रा :

दि. ७ फेब्रुवारी, ६९ रोजी मुनिश्रीनी मुक्तागिरीहून प्रयाण केले. परतवाड्यास ते आले... या येथे अचलपूरला अनेक धनाढ्य जैनांची घरे आहेत. सुंदर जिनमंदिर आहे. तेथे त्यांनी श्रावकबंधूना दानाची प्रेरणा दिली. तेथे रोज प्रवचने होत. त्या प्रवचनातून सामाजिक व धार्मिक प्रश्नांची चर्चा ते करीत. स्थितिवादी समाज फार काळ टिकू शकत नाही. नव्या युगाच्या नव्या प्रेरणा समाजाने स्वीकारल्या पाहिजेत. अनेक सामाजिक कुरुषी आहेत, त्यांचा निग्रहाने त्याग केला पाहिजे. सर्वसमाज माझा बंधुवर्ग आहे, ही भावना असल्याशिवाय मनोभालिन्य व वैमनस्य दूर होत नाही. त्यासाठी पूर्वसूरीनी लिहिलेल्या ग्रंथांचा नित्य स्वाध्याय., मनन-चिंतन श्रावकांनी करायला हवे, असा ऊहापोह ते करीत. हळूहळू महाराजांच्या प्रवचनांचा चांगला पढू लागला. दानधर्माची प्रेरणा फळाला येऊ लागली. मिथ्यात्वाच्या त्यागाची प्रेरणा फलदूप होऊ लागली. जैनसंस्कृती व तिची परंपरा जपायची तर प्रत्येक श्रावकाने दान-तीर्थात स्नान केलेच पाहिजे, असा त्यांचा उपदेश.

अचलपूर करून महाराज परतवाडा, करजगाव, सिरसगाव, चांदूरबझार, खानापूर मोशी, हिवरखेड, जरुड-वरुड, नरखेड, मुलताई, आमला, शैदुर्जना या लहान लहान गावांतून पदभ्रमण करीत होते. त्या गावांतील जनतेला मुनिश्रीच्या दर्शनाने खूपच आनंद

झाला. प्रत्येक गावी तीर्थरक्षा निधीची प्रेरणा देण्याचे कार्य अनासक्तपणे ते करीत होते.

मुनीचे आचरण कसे असते, ते आहार कसा घेतात, त्यांची दिनचर्या कशी असते याचे मोठे कुतूहल सामान्यांना होते. तपःपूत व कृशशरीराचा, निरिच्छ व सर्वसंग परित्याग करून एकाकी हिंडणारा संत त्यांनी अनेक वर्षांत पाहिला नव्हता. प्रवचनातून ते सांगत, “धर्म म्हणजे केवळ क्रियाकांड नाही. धर्म म्हणजे प्रेम, वात्सल्य, बंधुभाव. आम्ही आपआपसात भांडत बसलो तर इतर समाजांत तुमच्या समाजाची कोणती प्रतिष्ठा राहाणार? ज्या धर्मात निर्लोभतेला परमधर्म म्हटले आहे, तो धर्म व्यसनासक्त व लोभी माणसे कसा आचरणार? धर्म तर निर्लोभातून, अनासक्तीतून जन्मतो.” लोक ऐकून अंतर्मुख होत. एका प्रवचनात ते म्हणाले,

“काही काही ग्रंथांत मिथ्यात्वी जीवांना पशू म्हटले आहे. ते वाचून तुम्हाला राग येईल. परंतु पशू म्हणजे जो पाश-बद्ध आहे, तो पशू. जो बंधनात आहे, ज्याच्या मानेभोवती पाश आहेत तो पशू. मिथ्यात्वी माणूस देहबुद्धीत अडकलेला आहे. धनार्जनात अडकला आहे; संसारातील बंधनात अडकला आहे. म्हणून त्याला या ग्रंथांत पशू म्हटले आहे. हे पाश तोडायचे तर देहबुद्धी सोडली पाहिजे. हा देह काही तुमच्या आमच्या बरोबर येणार नाही. त्या देहात असलेल्या आत्म्याला पाहायला शिकविणारा, त्या आत्म्याची स्वपरमात्म्याशी गाठ घालून देणारा हा जैनधर्म आहे. केवळ जैनकुलात जन्मला म्हणून कुणी श्रावक होत नाही. मुनी काय सांगतात हे ऐकायला आले पाहिजे, जाणता आले पाहिजे व त्याप्रमाणे वागता आले तरच तो खरा श्रावक.”

अशा प्रकारे सामान्य जैनजनतेचे प्रबोधन करीत करीत व त्यांना मार्गदर्शन करीत मुनिश्री दिनांक १७ एप्रिल, १९६९ रोजी नागपूर येथे आले.

मुक्काम नागपूर

प.पूज्य मुनिश्रीच्या आगमनाची वार्ता समस्त नगरात पसरली. नागपूर हे जैन संस्कृतीचे व परंपरेचे बलदंड क्षेत्र मानले जाते. एकेकाळची राजधानी असलेले हे शहर. जैन समाजाची तीनचार हजाराहून अधिक घरे या शहरात असून पाचसहा तरी जिनमंदिरांनी ते सुशोभित आहे. येथे परवार, खंडेलवाल, अग्रवाल, सैतवाल, पद्मावती पल्लीवाल, लाड, गंगेरवाल, दशा-विसा हुम्मड इ. अनेक जैन पोटशाखा परस्पर प्रेमभावाने राहात आहेत. अशा या शहरात मुनिश्रीच्या आगमनाने चैतन्यमय वातावरण निर्माण झाले.

त्यांची प्रवचने नागपूर येथील इतिहास प्रसिद्ध अशा शहीद चौकात (इतवारी)

आयोजित करण्यात आली. तेथे २१ दिवसांत ४२ प्रवचनांचा लाभ सर्व जैन-अजैन जनतेने मनसोकृत घेतला. जैनधर्मातील अहिंसा, अपरिग्रह, अनेकांत इ. तत्त्वावर मुनिश्रीची अद्वितीय प्रवचने झाली.

ते एका प्रवचनात म्हणाले,

“श्रावकांनो, तुम्हाला असे वाटते की आमचा देव, देवता तुम्हाला काही सुख देईल, धन दौलत देईल, तुमची संकटे दूर करील तर ती तुमची श्रांती आहे. “सुखस्य दुःखस्य न को उपि दाता” सुख-दुःख ही ज्याची त्याची ठेव आहे. श्रांती व मोह यामुळे तुम्ही अंथ होऊन देवाजवळ प्रार्थना करता. पण अर्हत प्रभू तर वीतरागी आहेत. ते काही देत-घेत नाहीत. ते तर तुम्हाला अनंत सुखाचा मार्ग सांगतात. “आत्माच सर्व सुख-दुःखांचा कर्ता व भोक्ता आहे, असे जिनवचन आहे. स्वतःचा आश्रय करा. स्वावलंबन हे धार्मिक चित्ताचे लक्षण आहे. आत्मा हाच “स्व” आहे. बाकी सारे वैभव तुम्ही असतानाही तेथे होते व तुम्ही नसाल तेहाही ते तेथेच राहणार आहे. या पृथ्वीवरील एक कण देखील तुम्ही तुमच्या बरोबर नेऊ शकत नाही. मग एवढी धावपळ करून हा मनुष्य जन्म का वाया घालवीत आहात?”

हे सारे सांगताना मधून मधून शेर-शायरीच्याद्वारे ते सामान्य जनाला आपलेसे करून घेत. उर्दूचे जाणकार असल्याने उत्कट अशी भावनिर्मिती ते करीत.

अशा प्रकारे विविध तत्त्वांची सोप्या भाषेत ते ओळख करून देत. इतकेच नक्हे तर श्रावकांचे जीवन सुंदर सुंदर विचारांनी व्यापून रहावे व त्यांच्या भावकलिका उमलाव्यात म्हणून त्यांच्याशी जणू ते व्यक्तिगत भाषण करीत. भक्तजनांशी हा हार्दिक संवाद साधण्याची एक अप्रतिम कलाच त्यांना साध्य झाली आहे.

जैन मुनिजनावर आक्षेप घेणाऱ्या व त्यांच्यातील दोष शोधण्यात मग्न असणाऱ्यांना ते म्हणाले, “दोष सर्व प्राण्यात असतात. निर्दोष व्यक्ती म्हणजे अरिहंत प्रभूच आहे. पण त्यांच्या काळात त्यांचेवर अन्य धर्मियांकडून दोषारोप करण्यात येत होते. म्हणून दोष पाहू नका. गुणग्राहक बना. जे जे मंगल आहे, पवित्र आहे, घेण्यायोग्य आहे, ते ते घ्या. दोष आमच्याजवळ राहू घ्या. आपण साच्यांनी ‘वात्सल्य-अंगाचे’ पालन करावे. त्यामुळे खरे समत्व, खरी समता, खरी सामाजिकता समाजात नांदेल. नव्या विचारांचे अवश्य स्वागत करा, पण तेच खरे असा हट्टाग्रह बाळगू नका. जैन संस्कृतीला कलंक लागेल, जिनधर्माता दोष लागेल अशा आचरणांचा त्याग करा! जैन समाजाची नीतिमत्ता, नैतिक उंची कमी होईल अशा पापापासून दूर राहायला आपण शिकले पाहिजे. बाह्यपदार्थाचा

संचय व उपभोग यात फारसा रस घेऊ नका. कारण ती बाह्य सुखे दुरुनच सुंदर दिसतात.”

अशा प्रकारे नित्य-नूतन विषयावर चर्चा-प्रवचने होत राहिली. मुनिश्रीनी तीर्थरक्षणिधीचेही महान महत्त्व समाजाला पटवून दिले. आपल्या उत्पन्नातून काही भाग तीर्थरक्षणिधीस द्यावा, असे कळकळीने आवाहनही त्यांनी केले. नागपुरातील जनतेने तीर्थरक्षणाला भरघोस मदत केली. मुनिश्रीनी त्या दातारांचे कौतुक केले व त्यांनी सर्व दातारांना जाहीर धन्यवाद दिले.

दिनांक ७ मे रोजी, प्रखर उन्हात मुनिश्रीनी नागपूर सोडले. सारी जनता साश्रू नयनांनी त्यांना निरोप द्यायला आली होती. मुनिश्रीच्या वास्तव्याने एक नवीन चैतन्यदायी धर्मपर्वच नागपूरला सुरु झाले. मुनिश्रीनी सर्वांना कल्याणमय आशीर्वाद दिले व ते दि. १० ला शेलूहून वर्धाला आले.

वर्धा:

महात्मा गांधीच्या वास्तव्याने पुनीत झालेल्या वर्धाला मुनिश्रीनी जवळजवळ दहा दिवस मुक्काम केला. उन्हाळा तर भयंकरच होता. पण मुनिश्रीच्या चेहन्यावरील तेज, वाणीतील गोडवा व हृदयातील वात्सल्य ओसंडतच होते. वर्धा येथील समाजात आप-आपसांत मतभेद होते. जातीय वादही होते. हेवे-दावे होते. मुनिश्रीनी आपल्या प्रशांत वीतराग भावनेने ते सारे अमंगल भाव पार धुवून टाकले. “सारे जैन एक” हा त्यांचा उद्बोध होता. “कुणाचेही दोष पहाण्यात आयुष्याचे क्षण वेचू नका.” हा त्यांचा संदेश होता. त्यामुळे वर्धा येथील जनता अत्यंत आनंदित झाली.

पुलगावः

वर्धावरून मुनिश्री दि. २२ मे रोजी पुलगावला आले. तेथे त्यांनी मे अखेरपर्यंत मुक्काम केला. तेथील प्रवचनांत ते म्हणाले “पुण्य-पाप ही काही खरी तत्त्वे नव्हेत. आश्रव होतो म्हणून पाप-पुण्य आहे. पण सारा आश्रव हा दुःखकारकच असतो. पं. दौलतरामजीनी छहडालामध्ये म्हटले आहे:

आश्रव दुखकार घनेरे।

बुधिवंत तिन्हे निरबेरे॥

पुण्याचीही आशा नको. त्याच्याही मागे लागू नका. चांगले विचार केले तर पुण्य आपोआप तुमच्या मागे येते. त्याच्यासाठी वेगळे कर्तृत्व करावे लागत नाही. ज्वारी पेरली

तर “धाट” मोफतच मिळते. धाटासाठी कुणी ज्वारी पेरीत नाही. म्हणून मुख्य ध्येय आहे वीतरागी बनवण्याचे, मोक्षाचे. तुम्ही आपला वेळ भगवंताच्या स्मरणांत घालवा. त्यांच्या गुणांचा विचार करा. तुम्ही त्यांची भक्ती केली तर इतर शुभा-शुभकर्मे दूर पळून जातील.”

अशा प्रवचनांनी श्रावकांची मने पवित्र होऊन जात.... तसेच ज्या तीर्थरक्षानिधीच्या निमित्ताने मुनिश्रीचा विहार होत होता, त्यालाही सहाय्य मिळत होते. मुनिश्री केवळ प्रेरणा देत होते. कुणालाही आग्रह करीत नक्हते. म्हणून त्यांच्या आवाहनाला चांगला प्रतिसाद मिळत होता.

वेस्तळकडे प्रयाणः

त्यानंतर महाराजांची ही धर्मयात्रा वेस्तळच्या दिशेने निघाली. त्यांचे बरोबर कुणीही नक्हते. ते एकटेच, धर्मप्रेरक. ही यात्रा त्यांची एकट्याचीच. “एकला चालो रे, हेच व्रत जणू त्यांनी स्वीकारले होते. नागपूरकडील उन्हातून पदयात्रा करीत करीत हिंडणे हे किती अवघड काम आहे, हे तिकडे राहणाऱ्यांनाच कळू शकते. परंतु देहाविषयी यत् किंचितही आसक्ती नसणाऱ्या मुनिराजांना कशाचीही तमा नक्हती. आत्मगुणांचे स्मरण करीत व ओठातून णमोकार मंत्राचा जप करीत ते एका गावाहून दुसऱ्या गावाला विहार करीत होते.

पूलगाव, ठाणेगाव, रोहेंजा, पिंपरी, आर्वा, तळेगाव करीत ते आले. आष्टी येथे वेदिप्रतिष्ठेचा महोत्सव मुनिश्रीच्या उपस्थितीत पार पडला. तेथे त्यांनी चार दिवस घालविले. खेडोपाडीची जनता मुनिश्रीच्या दर्शनासाठी येत होती. त्यांच्या पदस्पदने ते पुनीत होत होते. फार दिवसांनी वीतरागी, निर्मोही मुनीचे दर्शन त्यांना घडत होते.

वेदिप्रतिष्ठा आटोपून मुनिश्री मोझरी येथे आले. संत तुकडोजी महाराजांची ती कर्मभूमी. संताच्या भूमीत आल्याने मुनिश्री आनंदित झाले. त्यांनी गुरुकुंजांतच मुक्काम केला. आश्रमवासियांनी मुनिश्रीचे प्रफुल्ल हृदयाने स्वागत केले. रात्री तेथे मुक्काम करून दुसरे दिवशी म्हणजे १३ जून, ६९ रोजी त्यांनी अमरावतीकडे विहार केला.

अमरावती

अमरावतीला मुनिश्री दहा दिवस राहिले. तेथेही जैन समाज संपन्न आहे. मुनिश्रीनी तीर्थरक्षानिधीसाठी श्रावकांना प्रेरित केले. तेथे त्यांना श्रावकांनी निधी गोळा करून दिला. मुनिश्रीची दृष्टी नेहमी कर्तव्य पार पाडण्याकडे असे. जैन हृदयात तीर्थरक्षणाचे भावबीज

पेरणे हाच त्यांचा उद्देश होता. जागृत जैन श्रावक हे त्यांचे महत्त्वाचे स्वर्ज होते. केवळ दान-संकल्प हा काही त्यांचा हेतु नव्हता. मुनिश्रीची प्रेरणाच इतकी प्रभावशाली असे की श्रावक त्यांच्या अंगीकृत कार्यासि मोलाची मदत करीत.

तेथून निघून बडनेरा, लोणी, कामरगाव, कारंजा, मंगरुळ, वाशीम, शिरपूर, मेहेकर, देऊळगावराजा, जालना, बदनापूर, करमाड, चिखलठाणा करीत ते औरंगाबादेला आले. मुनिश्रीच्या भक्तांनी त्यांचे भव्य स्वागत केले. विदर्भातील शेकडो गावांतून धर्मोपदेशाचे अमृत सिंचन करणारे मुनिश्री औरंगाबादेला सुखरुप आल्याने श्रीपाल साहूजीना अतोनात आनंद झाला. प्रखर अग्नीप्रमाणे असणारा विदर्भातील उन्हाळा अंगावर घेत घेत त्यांच्या धर्म विहाराने वसंताची शांत झुळूकच जणू भक्तजनांना अर्पण केली होती.

वेस्तळ येथे आणमन:

औरंगाबाद येथे एकदोन दिवस विश्रांती घेऊन महाराजांनी औरंगाबाद सोडले. महाराजांनी तेथील जनतेला नागपूर, अमरावती, वर्धा, पुलगाव येथे श्रावकांनी कशी धर्म प्रभावना केली, कसे स्वागत केले, कशी वते घेतली याचा वृत्तांत सादर केला. शेकडो मैलांच्या या धर्मयात्रेत सुदैवाने मुनिश्रीना कधीही व कक्षाचाच त्रास झाला नाही. उलट जिनधर्माच्या प्रसाराचे कार्य गुरुदेवांनी माझेवर सोपविल्यामुळेच माझी प्रकृती अगदी ठणठणीत राहिली आहे, असेही त्यांनी सांगितले. जे काही चांगले घडले ते सारे गुरुदेवांचे चरणी वाहाण्याची त्यांची रीत आहे.

दि २७ जुलैला महाराज औरंगाबदेहून वेस्तळ्ला आले. विदर्भाची धर्मयात्रा संपवून चातुर्मासासाठी ते वेस्तळ्ला आले. सर्व आश्रमवासियांनी व सज्जनपूर, कन्नड येथील श्रावकांनी मुनिश्रीचे पादवंदन करून त्यांचे स्वागत केले.

वेस्तळाचा चातुर्मास:

वेस्तळ येथे चातुर्मास योगधारणा करून महाराजांनी मौन, ध्यान, समाधी सामायिक व तप यांच्या द्वारे आत्मसाधना आरंभली. आचार्य कुंदकुंद देवांनी जो पृथक एकत्वाचा, म्हणजे आत्मा हा निश्चयेकरून सर्व पर पदार्थाहून सर्वथा वेगळा आहे, अस्परित आहे, अबद्ध आहे, नित्य आनंद, ज्ञानघन स्वरुप आहे, असा जो आध्यात्मिक मार्ग सांगितला त्याचा अनुभव यावा, त्या आत्मरसात नित्यस्नात होता यावे म्हणून त्यांनी चातुर्मास धारणा योगाचा उपयोग करून घेतला.

मोक्षमार्गस्य नेतारं शेतारं कर्मभूषृतां।
जातारं विश्वतत्त्वानां, वंदे तदगुण लब्ध्यये॥

ही जैन परंपरेची व संस्कृतीची महत्त्वाची घोषणा आचार्य श्री उमास्वामीनी “मोक्षशास्त्रा”च्या आरंभी केलेली आहे. ते स्वयंपूर्ण असे अनादिनिधन मंगलाचरण आहे. त्या मंगलस्वरूपात मुनिश्रीनी स्वतःला बंदिस्त करून घेतले. मोक्षमार्गाचे प्रणेते गुरु, त्या गुरुंची वाणी म्हणजे शास्त्र व त्या दोन्हीवर श्रद्धा ठेवून मार्ग आक्रमणारे मुनी, श्रावक, श्राविका हे सारे परोक्षपणे त्या भगवान महावीरांच्या संघाचे घटकच होत. प्राचीन तपोनिष्ठ मुनीसारखा आचार करता येत नसला तरी त्या मार्गानि जाण्याचा सत्त्वशील व दृढप्रयत्न करणारा साधू हा देखील वंदनीयच ठरतो. श्रद्धा ही असते साध्याकडे डोळे लावून. ती जितकी बलवान तितका मार्ग सुकर, म्हणून मुनिश्रीची अंतरंग प्रचीती त्या मार्गासंबंधीची. आत्मानुभवाचे क्षण यायचे त्यावेळी चिर चैतन्याच्या रसात बुडून जायची. जे क्षण सापडले त्यातच समाधान मानून पुनः त्या आत्मानुभूतीसाठी ध्यानाचा, समाधीचा, कायोत्सर्गाचा आश्रय घ्यायचा. आळस कधी करायचा नाही. प्रमादाचा कठोरतेने त्याग करायचा. ज्ञान कमी असले तरी श्रद्धा समीचीन होती. म्हणून “ज्ञायक” स्वरूप आत्म्याचे सतत चिंतन चालत राहायचे. बराचसा काळ मौनात व्यतीत होत असायचा. दुपारी प्रवचने होत असत. आजूबाजूची श्रावक मंडळी नित्य येत असत. त्या साच्या प्रवचनांचे एकच सूत्र असे “जैनत्व जागृतीचे,” एका प्रवचनात ते म्हणाले,

“जेव्हा या पुरुषीवर शास्त्रे नक्ती तेव्हा देखील मानव होता. मानवाचे जीवन हे शास्त्राहूनही व्यापक आहे. त्याचेकडे अनंत ज्ञान, अनंत दर्शन, अनंत सुख व अनंत पुरुषार्थ आहे. त्याला काहीच कमी नाही. अरहंतावर श्रद्धा असली की शास्त्रे तयार होतात. प्रमाणनयांची चर्चा होते. अध्यात्मशास्त्रांची व आगम-सिद्धान्त शास्त्रांची निर्मिती होते. त्या साच्या जिनवाणीचे सूत्र असते “अरिहंतत्व.” अरिहंत हाच खरा देव, हाच खरा गुरु व तो जे सांगतो ते खरे शास्त्र.”

अशा नवनवीन विचारांचे अमृत ते श्रावकांना देत. जे सांगायचे ते स्पष्ट. अविरोधी. काही न्यून नाही की काही जास्तीचे नाही. मोजून-मापून बोलायचे. हीच त्यांची भाषासमिती. त्यात पांडित्याचा आविर्भाव नाही, अहंता नाही, गुरुता नाही. केवळ जिनवाणी संबंधी प्रेम असायचे.

ते पुढे म्हणाले – “आपण व्यवहाराने अपूर्ण आहोत व निश्चयाने अनंत आहोत.” किती सुंदर कल्पना. जो व्यवहार मार्ग आहे तो अपूर्ण का? तर आमचे ज्ञानक्षेत्र सीमित, मर्यादित. परंतु “ज्ञायक” स्वरूप परमात्मा अनंत गुणांनी परिपूर्ण. त्यात काहीच कमी नाही. कमी होणे शक्यही नाही. लहानातलहान जीवात देखील अनंतत्व आहे.”

“त्या मूल स्वाभाविक गुणाच्या अस्तित्वाला कुणी धक्का लावू शकत नाही. जीव नरकात असो की स्वर्गात, त्याच्या अनंतज्ञान शक्तीला कुणी नष्ट नाही करू शकत. शास्त्रे नसली, किंवा गुरु नसले तरी त्या ज्ञायक स्वभावाचे काहीच अडत नाही. सम्यक्त्वाचा पारिजातक तेथेही बहरतो. कारण सारे गुण हे आहेत स्वाश्रयी.” अशा सुंदर सुंदर विचारांनी मुनिश्रीची प्रवचने रंगत असत. त्यांचे निर्वाज व्यक्तित्व साच्यांना मोहवून टाकणारे आणि श्रोतेही श्रद्धावान. अशा वेळी मुनिश्रीच्या हृदयातील स्पंदने जाणू शकणारे हृदय असले की सुसंवाद निर्माण होई.

चातुर्मास समाप्ती : वाट कुंथलगिरीची :

महाराजांचा चातुर्मास संपला. आकाश स्वच्छ झाले. पावसा-पाण्याची शक्यताही संपली. दि. १५ नोव्हेंबर, १९६९ रोजी मुनिश्री विहारासाठी निघाले, “ॐ नमः सिद्धेभ्यः” असे म्हणून त्यांची पाऊले सज्जनपुराच्या दिशेने वळली. तेथून ते लासूर, वाळूज, कचनेर, नांदर, गुलज, हिरापूर, बीड, वडगाव करीत मधल्या वाटेने कुंथलगिरीच्या पावन क्षेत्रावर आले. तेथे श्री सिद्धसेन यांचा मुनिदीक्षा समारंभ होता. त्या समारंभास उपस्थित राहून महाराजांनी करकंब कडे प्रयाण केले.

करकंबः

दि. ५ डिसेंबरला त्यांनी भूमकडे प्रयाण केले. भूमला एक दिवस आहार घेऊन व प्रवचन करून करकंबला आले. तेथील बाबूराव समर्थ व भाऊसाहेब पुर्वत, पांडुरंग पुर्वत, शिवलाल भाई, माणिकचंद जिवराज, मोतिलालजी आणि कवी भालचंद क्षीरसागर आदि न्यांचे परमभक्त. पूर्वीपासूनचा ऋणानुबंध. त्यामुळे वेदी प्रतिष्ठेला उपस्थित राहून व सर्व कार्य विधीपूर्वक पार पाढून मुनिश्री दि. १० जानेवारी ७० ला पंढरपुरास आले.

मुनिवर्य आदिसागरांचे वैद्यावृत्त :

पंढरपूर येथे मुनिश्री आदिसागरजी महाराजांची प्रकृती बरी नव्हती. त्यामुळे त्यांचे जवळ राहून जवळ जवळ १८ दिवस मुनिश्री आर्यनंदीजींनी त्यांचे वैद्यावृत्त केले. कोणत्याही मुनिवरांचे कार्य म्हटले की आर्यनंदीजी तेथे तप्तरतेने उपस्थित राहतात. वात्सल्यभावाची अनुपम देणगी त्यांना लाभली आहे. रात्र रात्र जागून व मुनिवर्यांना सतत धर्मध्यानात सावधान चित ठेवून त्यांची सेवा केली. देहाचा उपयोग तरी काय? या नश्वर देहाचा परोपकारासाठी उपयोग नाही करायचा तर मग कशासाठी करायचा? मुनिश्रीचे वैद्यावृत्त पाहाण्यासारखे असते. कोणतेही काम व्यवस्थित व वेळेवर करण्याची दक्षता घेण्यात ते कधीच कसूर करीत नाहीत. मुनिश्रीना आराम

वाटल्यावर त्यांनी सांगलीकडे विहार केला.

सांगली:

५ फेब्रु. १९७० रोजी ते सांगलीला पोचले. वखारभागात जैन बोर्डिंगमध्ये त्यांनी मुक्काम केला. सांगलीत त्यांनी दररोज प्रवचने केली. त्या प्रवचनाबोबरच तीर्थरक्षेचा प्रश्न उपस्थित करून दान संकलनाचे कार्यही ते नेटाने पार पाडीत होते. सांगली येथील जैन बोर्डिंग मध्ये जी मुले राहात होती त्यांचेसाठी सकाळी प्रार्थनेचे आयोजन त्यांनी केले. सुरुवातीला काही मुले टाळाटाळ करीत. परंतु सर्वांची समजूत काढून त्यांनी पहाटेची प्रार्थना हा एक कार्यक्रम आयोजित करून तो नित्य होत राहील याची व्यवस्था केली.

कोल्हापूर:

सांगली येथील कामे पार पाडल्यानंतर मुनिश्री समडोळी, नेज, बाहुबली, आळते, वडगाव, किणी, भेडवडे, मजले, हेरले, करीत कोल्हापूरला आले. तीर्थरक्षानिधीचे कामाला गती देणे आवश्यक होते. त्यासाठी कोल्हापूर हे गाव त्यांनी निवडले. दि. १९ एप्रिल ते २२ एप्रिल पर्यंत त्यांनी कोल्हापुरातील समाजाला दानासाठी प्रेरणा केली. कोल्हापुरात पूज्य लक्ष्मीसेन भट्टारक महाराजांची भेट झाली. सर्व समाजाने मुनिश्रीच्या त्या प्रेरणेस चांगलाच प्रतिसाद दिला.

तेथून मजले येथील वेदी प्रतिष्ठेसाठी ते उपस्थित होते. एकदोन दिवस बाहुबलीत विश्राम करून दि. १६ मे, १९७० रोजी मुनिश्री कोरोची, कबनूर, रुई, पटूणकोडोली, हुपरी, इचलकरंजी, बाहुबली, कुंभोज, हिंगणगाव, समडोळी, तासगाव करीत खटाव, बुधगाव, तरडगाव, लोणंद, नीरा करीत ते दि. १५ जुलै, ७० रोजी फलटण या जैन नगरीत दाखल झाले.

चातुर्मास : फलटणचा १९७०:

दि. १७ रोजी त्यांनी विधिपूर्वक चातुर्मासाची स्थापना केली. फलटणकर मंडळीना मुनिसेवेचे पाठ आचार्य श्री शांतिसागरजी महाराजांचे काळापासून मिळत आले आहेत. अत्यंत श्रद्धेने, भक्तिभावाने नग्न दिगंबर मुनिजनांची भक्ती करण्यात, त्यांची सेवा करण्यात येथील मंडळी कुणालाही हार जाणार नाहीत.

मुनिश्रीनी सर्व समाजाला तीर्थरक्षा निधी संबंधीचा दृष्टिकोन समजावून सांगितला.

मुनिश्रीच्या कार्याला समाजाने उचलून धरले. निधीसाठी अनेक श्रावकांनी आपली पुण्योपार्जित संपत्ती प्रदान केली. फलटण येथे चातुर्मासात मोठी धर्मभावना झाली.

चातुर्मासानंतर विहारः

फलटण येथील चातुर्मास संपवून मुनिश्री तीर्थरक्षा-निधीसाठी दि. १० नोव्हेंबर ७० रोजी निघाले. श्रावक मंडळीनी त्यांना निरोप दिला. तेथून जिंती, साखरवाडी, नीरा, वाल्हे, लोणंद करीत ते बारामतीला आले. बारामतीकरांनी मुनिश्रीच्या कार्याला उचलून धरले. निधीला सर्व धर्मबंधूंनी मोळ्या प्रेमाने दान दिले. बारामतीहून दि. ६ जानेवारी, १९७९ रोजी प्रयाण केले. तेथून लासुर्णे, वालचंदनगर, कळंब, दहिगाव, नातेपुते, म्हसवड, माळशिरस करून मुनिश्री अकलूजला आले. अकलूज येथील श्री रुपचंद फडे यांनी सर्व जैन मंडळीना मुनिश्रींच्या कार्यास मदत करण्याचे आवाहन केले. तेथील श्रावक-मंडळीनी मुनिश्रींच्या त्या धर्मकार्यात भरघोस मदत केली. अकलूज वरून मुनिश्री मोडनिंब, माढा, सोलापूर, अक्कलकोट, तुळजापूर येथे विहार करीत दिनांक ३ जुलै, ७९ रोजी कुंथलगिरी येथे आले.

चातुर्मास : कुंथलगिरीचा इ.स. १९७९ः

कुंथलगिरी येथे श्री गोपाळराव बीडकर गुरुजी यांनी स्व-प्रयत्नाने एक शाळा चालविली होती. त्या शाळेसाठी त्यांनी खूप प्रयास केले होते. पण आर्थिक कारणामुळे ती बंद पडली होती. पूज्य मुनिश्रीच्या प्रयत्नाने तेथील शाळा सोलापूर येथील ऐ.प. दिगंबर जैन पाठ्याळेकडे सोपविली गेली. त्यामुळे त्या शैक्षणिक कार्याला नवे रुप प्राप्त झाले. महाराजांचा चातुर्मास तेथेच झाल्याने संस्थेला व क्षेत्राला मोठे आर्थिक बळ प्राप्त झाले. क्षेत्रावर जैन गुरुकुलासारख्या संस्था असल्यास क्षेत्रे सुरक्षित राहातील हा विचार मुनिश्रीच्या मनात होताच. त्या दृष्टीने त्यांनी सर्व श्रावकांना प्रेरणा देऊन गुरुकुलाला उर्जित अवस्था प्राप्त करून दिली.

वेस्तळकडे विहारः

कुंथलगिरी येथील चातुर्मास पूर्ण करून मुनिश्रीनी दि. २५ आक्टोबर, ७९ रोजी वेस्तळकडे प्रयाण केले. ते दि. १२ नोव्हेंबर ७९ ला औरंगाबादेला आले. तेथील शिष्यवर्गाने त्यांना पंधरा-सोळा दिवस तेथेच राहण्याचा आग्रह केला. औरंगाबाद येथे त्यांनी तीर्थरक्षानिधीसाठी प्रेरणा करून अनेक श्रावकांकडून निधी जमविला. दि. २८ रोजी तेथून निघून मुनिश्री वेस्तळ येथे आले.

पुन्हा कुंथलगिरीकडे प्रयाणः

परमपूज्य गुरुदेवांच्या आज्ञेने मुनिश्री पौष शुद्ध १५ ला कुंथलगिरीकडे निघाले. दि.

मुनिश्रीचा मुक्काम एका मंदिरात. श्रावकांचे येणे-जाणे, वंदन करणे, कुशल क्षेम विचारणे चालूच असते. सर्वांची प्रेमाने विचारपूस, गावातील कार्यकर्त्यांशी वार्तालाप, तेथील विविध सामाजिक समस्यांची माहिती. आणखी काय करता येणे शक्य आहे याचा ऊहापोह. गावात नवीन उत्साह, चैतन्य. जुन्यानव्या विचारांचे एक अनोखे मिश्रण, साच्यांना महाराजांशी बोलायचे असते. आपले आपले विचार, समस्या सांगायच्या असतात.

विद्यार्थ्यांचा संप: मुनिश्रीची आज्ञा:

गावात शैक्षणिक संस्थांमधील विद्यार्थी संपावर असतात. त्यांतील काही विद्यार्थी भेटतात. आपली बाजू मांडतात. आपली भूमिका कशी काय बरोबर आहे, हे ते सांगत असतात. मग सारे कसे शांत होतात. त्यावर मुनिश्रीचे सांगणे, “तुम्ही सारे आपआपल्या शिक्षण संस्थांत हजर व्हा. संप वरैरे नको. नाही तर मी पुढच्या गावात विहार करीन.”

एक प्रकारे प्रेमापोटी केलेली आज्ञाच. विद्यार्थ्यांनी वा शिक्षकांनी संप करू नये. ज्ञान देणारे व घेणारे हे समाजातील घटक आहेत. त्यांच्या अडीअडचणी सोडविणारेही समाजातीलच आहेत. मग अडचण कुठे? मुनिश्री संस्था चालकांशी बोलतात. त्यांच्या मनांतील अहंकार दूर सारतात. आणि आश्चर्याचा सुखद धक्का बसतो. कॉलेजे मुलामुलींनी पुन्हा फुलून जातात.

मुनिश्री अशा प्रसंगांतून वाट काढतात. ते म्हणतात—“जो पर्यंत ही मुले/मुली आपली आहेत, आपल्या हाडामासाची आहेत असे पालकांना, शिक्षकांना, संस्था चालकांना वाटत नाही, तो पर्यंत ते खरी समस्या सोडवू शकणार नाहीत. ही पिढीच तर भारताची शान आहे. संस्कार केले तर दगडालाही देवत्व येते. ही तर चैतन्याची समाजाला प्राप्त झालेली देणगी आहे. मुनिश्रीचे विद्यार्थीवर्गावर आतोनात प्रेम. ते मुलांत समरसून जातात. त्यांच्यावर ते अगदी वडिलधान्यांसारखे प्रेम करतात. त्यामुळे तरुणवर्गाला ते अत्यंत जवळचे वाटतात.

रायपूराचे रामायण:

रायपूरचा आणखी एक प्रसंग येथे नमूद करायला हवा. रायपूर येथे काही वर्षांपूर्वी आचार्य श्री तुलसीजीच्या रामायणाबाबतच्या काही विधानांमुळे जनता संतप्त झाली होती. जाळपोळ त्यांनी केली होती. मुनिश्रीनी श्वेतांबर मंदिरात रामायणावर प्रवचने दिली. रायपूरची जैन-अजैन जनता मोळ्या संख्येने उपस्थित झाली. काही जण महाराजांना म्हणाले, “रामायणासंबंधी लोक साशंक आहेत. आपण दुसऱ्या कोणत्या तरी विषयावर प्रवचने करावीत.”

१२ फेब्रुवारी ७२ रोजी कुथलगिरीला ते पोचले. श्री क्षेत्र कुथलगिरी येथे भ. बाहुबली यांची महामूर्ती स्थापन करण्यात आली होती. तसेच समवशरणाची प्रतिकृतीही तयार करण्यात आली होती. त्या निमित्ताने होणाऱ्या प्रतिष्ठा महोत्सवासाठी ते तेथे गेले होते. अत्यंत भव्य प्रमाणात हा महोत्सव साजरा करण्यात आला. मुनिश्रीच्या उपस्थितीने आजूबाजूचा जैनसमाजाही आनंदित झाला होता.

याच प्रसंगी कुथलगिरीवर चंदुलाल कस्तुरचंद, महामंत्री, तीर्थक्षेत्र कमेटी, मुंबई, हे बोरिवली—पोदनपुरात होणाऱ्या पंचकल्याणिकाचे आमंत्रण देण्यास आले आणि श्रीपालसा साहूजीही आले. साहूजीची विनंती श्री सम्मेदशिखरजीस चलण्याची होती. तर ब्र. शांतिनाथजी बंड, हिवरखेडकर, वरुड पंचकल्याणिकास चलण्याची विनंती करीत होते. अशा स्थितीत मुनिश्रीनी विचार केला आणि चंदुलालभाईना सांगितले की, “माझे भाग्याने तीर्थराज श्री सम्मेदशिखरजीच्या यात्रेची संधी मुनिअवस्थेत आली आहे. शिखरजीसच विहाराचे मी निश्चित केले आहे. बोरिवलीची प्रतिष्ठा पू. ९०८ मुनिश्री नेमिसागरजी महाराजांचे नेतृत्वात करून घ्यावी. त्यांना आमचा सविनय नमोस्तु सांगावा.”

त्याच प्रमाणे ब्र. शांतिनाथ बंड यांना वरुड प्रतिष्ठेस येण्याचे वचन दिले. आणि श्रीपाल साहूजीना शिखरजीच्या तयारीनिशी वरुडलाच येण्याची आज्ञा केली. या प्रमाणे तिघांना आपआपल्या गावी परत पाठवले.

इकडे मुनिश्री कुथलगिरीची प्रतिष्ठा पूर्ण करून ता. २६ फेब्रुवारी १९७२ रोजी एकलविहारी होऊन वरुड प्रतिष्ठेसाठी निघाले.

तेथील महोत्सव संपवून मुनिश्री वरुड येथे होणाऱ्या पंचकल्याण प्रतिष्ठा महोत्सवासाठी विहार करते झाले. कुथलगिरी ते वरुड हे ३०६ मैलांचे अंतर मुनिश्रीनी केवळ सोळा दिवसांत पार केले. म्हणजे सरासरी रोज १९ मैलांचा प्रवास त्यांना घडला होता. इतका विहार होऊनही मुनिश्रीची चर्या अत्यंत तेजस्वी व प्रसन्न होती. वरुड येथील श्रावकांनी मुनिश्रीचे थाटात स्वागत केले. रोज मुनिश्रीची मंगल प्रवचने होत होती. सारे वातावरण धर्ममय करून टाकंण्याचे अप्रतिम कौशल्य त्यांच्या ठायी होते. जैन धर्मातील श्रावकाचार कसा असतो व तो आचरल्याने शरीर शुद्धी व मनःशुद्धी कशी घडते व धर्माचरणासाठी बळ कंसे प्राप्त होते, याचे स्वानुभव मुनिश्रीनी सांगितले. या प्रतिष्ठा महोत्सवासाठी मुनिश्रीचे शिष्योत्तम श्रीपालजी (औरंगाबाद) हेही आले होते.

मराठ्याड्यातील भ्रमंती:

नित्य पंधरा सोळा किलोमिटरचा प्रवास करीत. इजोरा, पारगाव, बीड, गेवराई, अंबड, मेहेकर, राजूर या मागाने ते जांबला आले. जांब येथील एक घटना मोठी मजेची आहे. जांबचे रहिवाशी रामजी नाईक महाराजांचे दर्शनास आले. मुनिश्रींचे काम म्हणजे, जाता जाता समाजाचे प्रबोधन करायचे, व्यसनमुक्त करायचे, जीवनाला एक नवीन आशय देण्याचा प्रयत्न करायचा. पुराणातही अशी कथा येते की एखादा असा महर्षी गावात आला म्हणजे वनातील फुले अकालीच फुलायची. बहरायची. सारे वातावरण सुगंधित व्हायचे. ते काव्यमय वाटत असले, तरी एका अर्थाने ते खरे आहे. प्रत्येक मानव हे या धरतीचे पुष्टच नव्हे काय? त्याला आनंद होणे, हे त्याचे फुलणेच होय. रामजी नाईक महाराजांपुढे दूध, शेंगदाणे, गूळ ठेऊन फराळ करा म्हणाले. महाराजांनी समजावले की, चोवीस तासांत फक्त एक वेळच आमचा आहार असतो.

....मला देणेच असेल तर एक वस्तू द्या. अगोदर वचन द्या मग सांगेन काय द्यायचे ते, रामजीनी महाराजांना वाकून वंदन केले. महाराजांनी त्यांना आशीर्वाद दिला. महाराज म्हणाले—“रामजीभाई आम्ही आशीर्वाद देतो, पण एका अटीवर.”

“ती कोणती महाराज ?” रामजीने विचारले.

महाराज म्हणाले, “पण तुमचे कडून वचन घेऊ !.... आम्हांलाही तुम्ही काही तरी दिले पाहिजे. आम्ही तुमच्या गावात आलो आहोत, तेव्हा तुमच्याकडून आम्हाला काय देणार?”

“आपण आज्ञा करावी, महाराज.” रामजी म्हणाले.

“मग आम्हास तुमची दासू द्या.”

ते ऐकून सारे जण स्तब्ध. जैन मुनी आणि रामजी नाईकांना दासू मागतात. महाराज शांतच होते. त्यांनी लोकांच्या चेहन्यावरील भाव ओळखले. पण बोलले काहीच नाहीत. रामजी चुळबूळ करू लागले. “काय, देणार ना, रामजीभाई?” पुन्हा महाराजांचा मृदुकोमल आवाज. महाराजांना माहीत झाले होते की रामजी दासू पीत होता. घरातील मंडळी त्रासली होती. माणूस चांगला, पण व्यसन लागले की मग तो कुणाचाच नसतो.

आता रामजीच्या लक्षात आले की महाराज आपल्याकडून काय अपेक्षा करतात. महाराजांचे प्रेममय नेत्र रामजीच्या डोळ्यातील भाव वाचू लागले. रामजीच्या नेत्रांतून अशू ओघळू लागले. त्याने महाराजांचे पाय धरले आणि म्हटले, “महाराज, आपल्या या पायांची शपथ मी आता दासू पिणार नाही. आयुष्यात तिला स्पर्शही करणार नाही.”

एक जीवन कृतार्थ झाले. रामजी महाराजांचा परमभक्त बनला. त्याने एकट्याने दासूचे व्यसन सोडले असे नव्हे तर गावातून दासू-व्यसनाचे उच्चाटन करण्याचा विडाही उचलता. त्या गावात सर्वत्र दासू व्यसनाने घरच्या कुटुंबियांना सदैव त्रास होत असे. त्यामुळे सर्व आनंदित झाले.

महाराज म्हणाले, “ही जी व्यसने तुम्ही करता त्यातून तुमचे अहित तर होतेच पण घरातील माणसांचे सुखही नष्ट होते. त्यापेक्षा एखाद्या चांगल्या कामात आपले लक्ष घालायची सवय आपण लावून घेतली पाहिजे. तुमचे खेड्यात मोकळी जागा आहे. तेथे झाडे लावा. मुलांच्यासाठी खेळायला मैदान करा. वाचनालय करा.”

महाराजश्रीच्या उपदेशाने लोक कामाला लागत. आपले गाव व्यसन मुक्त करीत. वृक्षारोपण करीत.

आणखी एक उदाहरण त्यांच्या समाज सुधारणेचे. त्यांचा आहार जर खेड्यातील एखाद्या सधन व्यक्तीकडे झाला तर ते त्याला सांगत, “मुनीसारख्या एका भव्य जीवाचा आहार तुमच्याकडे झाला आहे. तेव्हा हे लक्षात घ्या की तुमच्या व्यापारात तुम्ही भेसळ करणार नाही, उत्तम प्रतीचा मालच मी विकीन अशी प्रतिज्ञा करा.”

जे कायद्याने होत नाही ते प्रेमाने, समजुतीने महाराज सहज जाता जाता करीत. लोभामुळे विवेक हरवतो. चांगलेवाईटाचे भान राहात नाही. महाराजांचा हा समाजयोग नित्य प्रवाहित राहायचा. संयमाचे एक एक रोपटे लावून महाराज पुढे पुढे जात.

महाराजांना कुणी विचारले, “पण हे ब्रत तो पुढे पाळील याचा काय भरवसा?”
महाराज स्मित करून म्हणत,

“या विश्वात फक्त विश्वास, श्रद्धा व प्रेम यांचेच खरे तर अस्तित्व आहे. माझी मानवाच्या चांगुलपणावर श्रद्धा आहे. मी आग्रही नाही... आणि गुणग्राही आहे आणि गुणग्राहकतेचे सामर्थ्य मला माहिती आहे. तशाच माझ्या मर्यादाही. पण एक दिवा पेटवून या गावातून मी जात आहे. याचाच मला आनंद आहे. लहान लहान सत्कार्यात डडलेला आनंद स्वपरहितकारी असतो. तोच व्यक्त करण्याचा मी प्रयत्न करतो.”

दि. ७ मार्च ७२ ला महाराजांनी जांब सोडले व पुढची पदयात्रा सुरु झाली. मार्च महिन्याचे ऊन हळूहळू तापू लागले. परंतु मार्ग आक्रमणाचा महाराजांचा क्रम नित्य चालूच होता. जांब ते लोहगड, महान, पिंजर असा प्रवास करीत दि. २५ मार्च ७२ ला महाराज जलाल या गावी आले. जलाल खेड्याचे पाणी फार उत्तम आहे. निसर्गाबद्दल महाराजांना फार प्रेम. सूर्याचा खूप ताप होत असला तरी मुनिश्री म्हणत,

“आम्हाला स्नान घडत नाही. दीक्षेनंतर मुनिजन स्नान करीत नाहीत. श्रावकासारखे सकाळी दंतधावन करीत नाहीत. सूर्याला आमची दया येत असावी. तो आपल्या परीने आम्हाला उन्हाने न्हाऊ घालतो. वारा आम्हाला सर्वांगाने व्यापून राहातो. तेच तर आम्हा मुनिजनांचे जणू कवच होय.”

साच्यांशी एकरूपता :

निसर्गाशी एकरूप होणारा, फुलाफळांच्या दर्शनाने प्रसन्न होणारा, शेतात चाललेली पेरणी, मशागत पाहून आनंदित होणारा साधू विरळा. महाराजांचे कविमन अशा निसर्ग सौंदर्याशी समरस होई. मनात सारखे आत्मप्रेमाचे गीत, आत्म्याच्या सहजज्ञान, सहजदर्शन, सहजचारित्र्य गुणांचे संगीत. मुनिश्रीचे ध्यानही असेच सहज घडते. ते एकदा म्हणाले,

“आमचा निवास तर आत्म्यातच असतो. परमात्म्यातच असतो. व्यवहाराने तुम्ही समजता की आमचा मुक्काम धर्मशाळेत आहे, स्मशानात आहे, देवळात आहे. आम्हाला तर सर्वज्ञाची आज्ञाच आहें की मुनींनी आत्म्याचाच आश्रय घ्यावा. कारण बाकीचे सर्व आश्रय काढून घेतले जातात किंवा नष्ट होतात. आम्ही विहार करतो, असे आपणास वाटते, पण आमचा विहार तर आत्म्याच्या दर्शनासाठी होत असतो. आत्म्याच्या अनंत आनंदातच आम्ही विहरण्याचा सतत प्रयत्न करतो.”

शरीरावरील मोह मुनिश्री केहाच हरवून बसले आहेत. किंतीही वेदना असोत, पायी चालण्यामुळे थकवा आलेला असो, उन्हामुळे पाय तापून तापून आरक्त झालेले असोत, महाराजांनी आपल्या मुखावर कधी वेदनेची पुस्टशी रेषाही दिसू दिली नाही. त्यांचे शिष्योत्तम श्रीपाल साहूजी कधी कधी वैय्यावृत्त करण्याचे भाव प्रगट करीत, पण महाराज म्हणत, “तुम्हीच दमलेले आहात. ऊन्हातून तुम्ही प्रवास करीत आहात. आपण सारे जण विश्रांती घ्या.”

असे सांगून महाराज प्रेमळ स्मित करीत. स्वच्छ अशा एखाद्या दगडावर महाराज बसत. आणि त्यांचे सारे चित्त एकाग्रपणे आत्मसाधनेत तल्लीन होऊन जात असे. मुनींच्या आचार-दण्डकांचे पालन करण्यात अल्पसाही प्रमाद त्यांचेकडून त्यांनी घडू न देण्याची अहर्निश क्राळजी घेतली. आपले अस्तित्व केवळ त्या परमात्म्यातच त्यांनी समर्पित केल्यासारखे वाटे. आपल्याकडून मनाने, भाषेने किंवा देहाच्या कियेने कुणालाही त्रास होणार नाही, या बाबत ते सदैव दक्ष असत. आपल्या आगमनाची वार्ताही ते श्रावकांना लागू देत नसत. जे सहज घडेल, ते होऊ यायचे, त्यात आपल्या बडेजावाचे, मोठेपणाचे थेर माजता कामा नये, “अर्हत - केवलीचा मार्ग अनुसरणारे आम्ही पामर. खरा जयजयकार त्या अर्हताचा व्हावा. त्या जिनशासनाचा व्हावा.” अशी भावना ते बोलून दाखवत. अर्हताचे शासन व वीतराग प्रभूचा मार्ग, हाच जयजयकार करण्याचा विषय आहे, असे ते म्हणत.

ते अशावेळी समयसार नाटक या ग्रंथातील ओळी गुणगुणत असत.

मैं त्रिकाल करनी सो न्यारा / चिद्रविलास पद जग उजियारा।
राग विरोध मोह भय नाही / मेरो अवलंब मुझमाही॥

मनातून नित्य आत्म्याच्या अकर्तृत्व व अभोक्तृत्वाचा विचार करीत. महाराजांची पावले नवा नवा मार्ग आक्रमीत. सारी सृष्टी जणू त्यांच्या विचारांशी सहमत झालेली दिसे.

एकदा ते आपल्या प्रवचनात म्हणाले,

“जैन संस्कृती ही सर्व समावेशक आहे. ती आत्म्याला परमात्म्याच्या स्वरूपात पाहणारी संस्कृती आहे. ती कुणाचा विरोध करीत नाही, तर त्या विचाराला एक वेगळ्या दृष्टीने पाहाते. परमात्म्याकडे जाण्याचे अनेक मार्ग आहेत. कुणी ज्ञानाच्या मागाने, कुणी कर्मनाशाच्या मागाने जातात. मार्ग तसा सांच्यांचा वेगवेगळा आहे. पण भावना सर्वांची एकच आहे. आत्मज्ञानात परं कार्यं न बुद्धौ धारयेत् चिरं।

आत्मज्ञानाची अभिलाषा, इप्सा मनात बाळगत असताना समाजात परस्पर बंधुभाव, प्रेम निर्माण करण्यासाठी प्रयत्न करण्यास मुनिश्री सदैव अग्रेसर राहिले. त्यांचे जीवनच प्रेम व कारुण्य या तत्त्वावर उभारले गेले आहे. जैनत्वाचा खरा आविष्कार त्याच माध्यमातून करण्याचा त्यांचा प्रयत्न राहिला. नागपुरातील अशा विविध गटांत विभागलेल्या जैन समाजाला त्यांनी प्रेरित केले ते एकत्रेसाठी, जिनवाणी अधिक प्रकषणने अभ्यासण्यासाठी व सर्वसमाजाशी स्नेहपूर्ण संबंध राखण्यासाठी. ज्या जैनसंस्कृतीने अखिल जीवाचा विचार केला, सर्वांसाठी आत्मसाधनेची दारे उघडी केली, ती संस्कृती संकुचित कशी असेल? कधी कधी वाटते की, स्वतःच्या मोक्षाभिलाषेपेक्षाही सामान्य जनतेची भावनिक एकात्मता साधण्यासाठी ते अधिक तत्पर असतात. जीवनाबद्दलची मुनिश्रीची कल्पना ही सर्वसाधारण व्यक्तींना सहज पटते. ते म्हणतात—

“आत्म्याच्या चर्चेपेक्षा देखील, त्या आत्म्याचा सन्मान, आदर करण्याचा एक मार्ग म्हणजे समाजाच्या सुखदुःखात सदैव निरपेक्षपणे मार्गदर्शन करणे.” समाजात अल्पसा देखील दुराभाव, भांडण तंटे त्यांना दिसले की ते अस्वस्थ होतात. त्यांना ते साहवतच नाही. मग विविध प्रकारे ते ती भांडणे मिटवतात. दोन्ही पक्ष परस्परांशी पुढा गुण्यागोविंदाने राहू लागतात. तरुणांचे बाबतीत महाराज अधिक उदार दृष्टिकोन बाळगतात. नव्या युगाची जबाबदारी ज्यांचेवर पडणार आहे, त्यांना मोठ्या प्रेमाने ते विश्वासात घेतात. नवीन नवीन कार्ये उभी करण्याची प्रेरणा देतात. त्यांच्या अडचणी शांतपणे जाणून घेतात. नव्या जुन्यांचा वाद प्रत्येक समाजात नित्य असतोच. परंतु मुनिश्रीची वचनशैलीच अशी आहे की ते कुणालाही न दुखवता त्यांच्यात एक प्रकारचा सुसंवाद निर्माण करतात.

नागपुरातील त्यांच्या वास्तव्यात त्यांनी तेथील सर्व जिनमंदिरांचे भक्तिपूर्वक दर्शन घेतले. तेथील शास्त्रभंडारांचे सूक्ष्मतेने निरीक्षण केले. जे ग्रंथ प्राचीन आहेत त्यांचे रक्षणाबाबतचे उपायही ते सुचवितात. नागपुरातील प्रा. किल्लेदार, प्रा. जोहरापूरकर, गहाणकरी बंधू ह्या जैन संस्कृतीच्या प्रचारासाठी धडपडणाऱ्या व्यक्तींशी त्यांनी मनमोकळी चर्चा केली. महाराजांच्या विपुल विहारामुळे त्यांना जनसामान्यांच्या हित-

अहिताची नाडी नेमकी कळते. आगमांच्या अभ्यासाबरोबर, ज्ञानेश्वर, तुकाराम, एकनाथ यांच्या ग्रंथांचाही अभ्यास महाराजांनी सूक्ष्मतेने केला आहे. प्रवचनातून त्यांनी मांडलेले मुद्रदे हे इतके स्पष्ट, सहज व सरल असत की ते हृदयाला जाऊन भिडत. शेरशायरीची मनोहर पेरणी करून ते आपल्या उर्दूवरील प्रभुत्वाची झलक दाखवून देत. त्यामुळे नागपूर येथील त्यांचे वास्तव्य हे मोठेच प्रभावशाली ठरले. मुनिश्रीनी आपल्या या मुक्कामात नागपूरकरांची मने जिंकली. तीर्थरक्षा फंडालाही चांगला प्रतिसाद मिळाला. नागपुरातील जनतेने मुनिश्रीचा खूप आदर सत्कार केला. आपल्या मुनिधर्मात मुनिश्री अत्यंत सावध असत. प्रमाद घडला की ते स्वतःला माफ करीत नसत. उपवास, रसत्याग, कायोत्सर्ग हे सतत चालूच असे. अंतरंगातून आपल्या आत्मधर्माचाच विचार करीत. क्रोधादि विकाराच्या वेळी ते स्वतःला संयमित करीत. क्षमासूपी शीतल जलाने क्रोधाला शांत करीत. जेथे रागवायलाच हवे तेथेही ते शांतीने, विवेकाने काम घेत. आपल्या मनाला जे पटत नाही, रुचत नाही, त्या बाबतीत ते माध्यस्थ असत. हा सामाजिक ऋणानुबंध असा संमिश्र भावनांनी गुंतागुंतीचा आहे, की तेथे परस्पर संघर्ष उद्भवणे सहजच शक्य आहे. भावनांच्या संघर्षचे ताण तणाव समाजात असतातच. ते अटळ आहेत. पण अशावेळी किती जबाबदारीने व प्रामाणिकपणे वागावे लागते याचा अंदाज मुनिश्रीना अगोदरच असतो. तोडणाऱ्या हातापेक्षा जोडणारे हात अतिकुशलतच असावे लागतात, हेच खरे. निर्मितीसाठी हवी असणारी कुशलता, जिद्द, उत्साह व प्रामाणिकपणा मुनिश्रीच्या ठायी सहजतेनेच उपलब्ध असल्यासारखे वाटते. ज्यांनी जीवनच अनाग्रह, संयम व सहृदयतेने जपले आहे अशा मुनिश्रीचा सहवास नागपूरकरांना नव्या अमाप प्रेरणा देऊन गेला.

मुनिश्रीनी नागपूर सोडले. हजारो श्रावकश्राविका महाराजांना निरोप द्यायला आले होते. तो प्रसंग हृदय हेलावून टाकणारा होता.

मुनिश्रीच्या विहारासाठी काही मदत देण्याचा नागपूरकरांनी आग्रह केला होता. परंतु संघपती श्रीपालजी यांनी नम्रतेने नकार दिला. ते म्हणाले, “आम्ही मुनिश्रीना शिखरजीला नेण्याचे ठरविले आहे. त्याचवेळी या विहारात कुणाचीही मदत घ्यायची नाही, असेही आम्ही ठरविले होते.”

मध्य प्रदेशाच्या दिशाने:

नागपूरहून पारडी, बोरगाव, भिलेवाडी, पिंपळगाव, चाबुकनाला पार करून महाराजांनी महाराष्ट्राची हद्द ओलांडली.

रोज एक गाव आणि अनेक मैलांची मजल. आनंदही अपार. पदयात्रेचे सर्व श्रम

गावात पोहोचल्यावर तेथील भाबडी जनता पहाताच महाराज विसरून जात. सायंकाळ झाली की महाराज ध्यानस्थ होत. बरोबरची मंडळी सूर्यस्तापूर्वीच जेवण उरकीत. मिळेल त्या जागी त्यांचा निवास असे. आंथरुणे पसरली जात. ड्रायव्हर मोटारीची पाहणी करी व ती प्रवासक्षम ठेवण्याचा प्रयत्न करी. गावकरी मंडळी महाराजांच्या चरणाला स्पर्श करून वंदन करीत. अशा शांत, सौम्य मुनिश्रीच्या दर्शनाने ते कृतार्थ होत.

दिनांक २० एप्रिल ७२ रोजी मोळ्या थाटाने राजनांदगावच्या जनतेने मुनिश्रीचे स्वागत केले. जैनसमाजाने महाराजांना गावात मुक्काम करण्याची प्रेमाने विनंती केली. परंतु महाराजांना ते शक्य झाले नाही. त्यांनी त्यांचे उपदेश देऊन समाधान केले. तेथून महाराजांनी दुर्ग येथे प्रयाण केले. दुर्ग हे जैनसमाजाचे प्रसिद्ध असे शहर आहे. तेथे त्यांनी पाचसहा दिवस मुक्काम केला. महाराजांच्या आगमनाची वार्ता सर्वत्र पसरली. हजारो श्रावक-श्राविकांची रीघ लागून राहिली. हा सर्व प्रदेश हिंदी भाषिकांचा. महाराजांची सकाळदुपार प्रवचने होत. सारी जनता मंत्रमुग्ध होऊन जात असे. प्रवचनातून महाराजांनी तीर्थक्षेत्रे ही समाज-संस्कृतीच्या संवर्धनाला कशी आवश्यक आहेत. हे सांगून तीर्थाचे संरक्षण, व्यवस्थापन चांगले व्हावे यासाठी दानाची प्रेरणा केली. त्या ठिकाणच्या धनिकांनी महाराजांच्या प्रेरणेने भरघोस असे दान दिले. मुनिश्रीचे उज्ज्वल चारित्र्य, त्यांची धीर-गंभीर परंतु सहृदय वाणी याचा समाजावर चांगलाच परिणाम झाला. कारण महाराजांचा प्रवासच अशा रीतीने आंखला गेला होता की जेथे सहसा मुनिजनांचा विहार झाला नाही. अशाच गावातून महाराजांनी विहार केला.

जैन संस्कृतीची जपणूक, तिचे संरक्षण, संवर्धन करण्यात मुनिजीचा वाटा महत्त्वाचा असतो. मोळ्या शहरातून विहार करण्यापेक्षा जनपदातून विहार करणे महाराजांना अत्यंत प्रिय. कारण अशा जनपदांत राहणारी जनता अधिक सश्रद्ध असते. संस्कारक्षम असते. मुनिश्री अशाच परितप्त आतुर समाजाशी संपर्क साधत आले आहेत. त्यांचे ठायी धर्मबीजे सहज रुजतील, वाढतील अशी महाराजांची खात्री आहे. धर्म म्हणजे आत्म्यासाठी केलेली साधना आहे. आत्म्यालाच जाणणे म्हणजे धर्म. आत्मा हा ज्ञानाने परिपूर्ण असा पिंड आहे. तर त्याचे ज्ञानही ज्ञानानेच होणार. त्यासाठी हवी श्रद्धा. त्यासाठी हवी धर्मप्रीती. त्या प्रीतीतून मोक्षाचा मार्ग दिसेल. अहिंसेतून, सत्यातून, अपरिग्रहातून तोच धर्म दिसेल. मुनिश्रीचे सांगणे मोळ्या कारुण्यपूर्ण भावनेचे. तेथे शब्दांचे जंजाळ नसे. हृदयाला जाऊन भिडणारे मार्मिक विवेचन असे. सारी जनता खन्या अर्थने त्या उपदेशाने न्हाऊन निघत असे. तपःपूत आचरणाने आकर्षित करून घेणारे ते दिव्य व्यक्तिमत्त्व, साधारण व्यक्तीलाही क्षणभर असाधारणत्व प्राप्त करून देत असे.

त्यांच्या आहाराच्या वेळी भाविक खूप गर्दी करीत. एका निर्ग्रंथ साधूंचा आहारविधी पाहाणे देखील किती भाग्याचे! सर्वांना आहार देणे जमणे शक्य नसते; तरी पुनीत निर्ग्रंथ मुनिश्रींचा आहारविधी असंख्य मंडळी भक्तिभावाने पाहात.

ज्याने शरीरावरील ममत्व सोडले आहे, ज्याचा आत्मा नेहमीच अनाहाराचे तप अनुभवतो, अशा सर्वथा विरक्त साधूंचा आहारविधी देखील खूपसे सांगून जातो. अन्यथा सामान्य माणूस आपल्या आहारासाठी किती तर्हने प्रयत्न करतो. नाना प्रकारचे पदार्थ, नाना चर्वीचे, नाना रसांचे पदार्थ यासाठी तो किती आतूर असतो. सारे जीवनच जणू खाण्यासाठी आहे. अशी सामान्यजनांची भावना झालेली असते. जिभेचे चोचले पुरविण्यात अर्धे अधिक जीवन खर्च होत असते. अशा भौतिक उपभोगाच्या पाश्वर्भूमीवर निर्ग्रंथाचा असा आचार म्हणजे विरक्त जीवनाचा एक वस्तुपाठ्य होय.

श्रावक भक्तिभावाने, प्रेमाने जणू आपल्या बालकाच्या आहारासाठीच आतूर आहेत. दोन चांगले घास त्यांनी घ्यावेत, यासाठी त्यांची धडपड असते. पण मुनिश्रीचे नियम ठरलेले आहेत. तीर्थरक्षा फंडाचे एक कोटी रुपये जमविण्याचा संकल्प व गुरुदेव श्री समंतभद्रांची आज्ञा पूर्ण झाल्याशिवाय मधुर आहार घ्यायचा नाही, हे व्रत त्यांनी अंगिकारलेले होते. प्रकृती सांभाळायची असते. मनाला व शरीराला आल्स येईल, असा प्रमाद घडू घ्यायचा नसतो. केवळ शरीराच्या संरक्षणाचा विचारच काय तो अशा वेळी त्यांच्या मनात असतो. आहाराच्या वेळीही हृदयात अर्हतसिद्ध परमात्म्याचे चिंतन असते. प्रत्येक क्रियेच्यापूर्वी व नंतरही अरिहंतसिद्धांचे स्मरण, हेच त्यांच्या जीवनाचे, जीवित कार्याचे मंगल आचरण असते.

भेदबुद्धी सोडल्याशिवाय व्रतांना महत्व नाही :

दुर्ग या गावातून झालेल्या प्रवचनांनी अनेकांच्या मनात संयमभाव जागृत झाला. तेथे काही श्रावकांनी व्रते घेतली. मुनीदांनी सांगितले, “पहिले व्रत आहे सर्व जीवांप्रती प्रेम. मानवता हा गुण महत्वाचा आहे. आत्म्याच्या विकासासाठी समत्वबुद्धी धारण करता आली पाहिजे. हा उच्च हा नीच, हा श्रीमंत हा गरीब, ही भावना सोडल्याशिवाय या व्रताला काहीच महत्व नाही. सर्वसमाज आपलाच आहे. जैन-अजैन हा असा भेदभावही खन्या जैनांनी त्यागला पाहिजे. सर्वोदय ही कल्पना आचार्य श्री समंतभद्रांनी इ.स. तिसऱ्या चौथ्या शतकात मांडली होती. त्यांनी म्हटले आहे की, “जो दुसऱ्यांच्या धर्माला, देव देवतांना, त्यांच्या प्रार्थनास्थळांना, देवळांना गवाने आविर्भूत होऊन त्यांची निंदा करतो, तो सत्य जाणत नाही.... म्हणून जैन समाजाने मानवतेच्या प्रचार प्रसारासाठी कटिबद्ध झाले पाहिजे. जैन राजांनी राज्ये उभारली. राज्ये केली. त्यांच्या

राज्यात सर्वच जाती-जमाती राहात होत्या. त्यांचे धर्मही वेगवेगळे होते. परंतु त्या सर्वांच्या कल्याणासाठी या राजांनी आपल्या योजना आखल्या होत्या. तेव्हा सर्व धर्मांचा आदर करण्याचा विचार हा जैन धर्मांचा विचार आहे. पण हेही ध्यानात ठेवायला हवे की अज्ञानामुळेच इतर, जैन धर्म हा खरा धर्म आहे हे जाणत नाहीत. जो जो विचार किंवा आचार पराश्रित आहे तो दुःखदायक आहे. दुःखाचे कारण पराश्रयच आहे. स्वतःच्या आत्म्याच्या अवलंबनाशिवाय, त्या आत्म्यातील अनंत गुणांचा नीट रीतीने विचार केल्याशिवाय हृदयातून धर्मांचे अंकुर फुटत नाहीत. कुणी देवदेवता तुमच्यासाठी सुखे निर्माण करतील, तुम्हाला सुख देतील, धनसंपत्ती, वैभव देतील, असे मानून त्यांची जर तुम्ही पूजाअर्चा कराल तर तो तुमचा गैरसमज आहे.”

मुनिश्रीचा विचार असा नेहमीच वस्तुस्थितीचा निदर्शक असे. स्वर्गसुखाच्या आशेने जर जैनधर्माची उपासना कराल तर तो देखील प्रमादच होय. जेथे जेथे इंद्रिय व मन यांच्या अभिलाषेची, भोगस्वज्ञाची आकांक्षा, तेथे तेथे प्रमाद, हे त्यांचे व्याख्यानाचे सूत्र.

भिलाई—धर्मप्रभावना :

दुर्ग सोडून महाराजांनी दि. २८ एप्रिल ७२ ला भिलाईला प्रस्थान ठेवले. तेथील जनतेने त्यांचे उत्स्फूर्तपणे आणि भव्य स्वागत केले

वास्तविकच जेथे जेथे मुनिश्रीची पाऊले पडत, तेथे तेथे हषोर्ल्हासाचे वातावरण निर्माण होई. भिलाई म्हणजे योजनापूर्वक वसवलेली नगरी. रशियन तंत्रज्ञानाच्या सहकाऱ्याने उधे झालेले भारतीय दिव्य स्वर्ज.

त्या संदर्भात मुनिश्री म्हणाले,

“हा छत्तीसगढचा भाग पूर्वी मागासलेला होता. लोकांना पोटापाण्याची चिंता होती. पण मानवाच्या ज्ञानशक्तीने व अलोट कर्तृत्वाने येथे नंदनवन फुलले आहे. माणसाने आक्ल सोडून आपली बुद्धी, विवेक व चातुर्य वापरले तर दारिद्र्याचे नामोनिशाण रांहणार नाही. दरिद्री माणूस खन्या अर्थाने धर्मावर प्रेम करू शकत नाही. कारण त्याच्या वासनांचा क्षय झालेला नसतो. उपभोगाची अभिलाषा अंतरंगात सारखी जळत असते. संपन्नतेतून तृप्त झाला की मगच त्याच्या शरीराच्या, भोगाच्या भावना, आसक्ती, अनुराग कमी होतात. संपत्ती जमा करण्याच्या वेडाच्या व्यर्थतेचे भान त्याशिवाय येत नाही. आयुष्यातील खरा अर्थ त्याला कळू लागतो. भोगांचा उपभोग घेण्यातील स्वारस्य संपल्याशिवाय वैराग्य येत नाही. तृप्ती येत नाही. खरा संन्यासी तृप्त असतो. तो तृप्तीचा आनंदच उधळण्यासाठी अशा एकाकी गिरिकंदरात, डोंगरनद्यांत हिंडत असतो. ज्याच्या वासना, इच्छा अद्यापि जीवनात रेंगाळत असतील, तो साधू होऊ

शकत नाही.”

महाराजांचे प्रवचन झाले. सहस्र-सहस्र भक्तांनी महाराजांच्या नावाचा जयजयकार केला. महाराजांनी दोन तीन दिवस तेथे थांबावे व तेथील कार्यकर्त्यांशी बातचीत करावी, असा आग्रहही करण्यात आला. महाराज म्हणाले- “रायपूरला आम्ही चार/पाच दिवस आहोत. आपण सारे तेथे या. आपल्या सहकार्याची, जिद्दीची, तळमळीची जैन संघटनेसाठी फार मोठी गरज आहे.”

मुनिश्री१ मे ७२ लारायपूरला पोचले. रायपूर हे तसे पाहिले तर लहान गाव होते. परंतु मध्यप्रदेशचे पूर्वीचे मुख्यमंत्री श्री रविशंकर शुक्ला यांनी त्या गावाला थोरपण प्राप्त करून दिले. सर्व तळेची महाविद्यालये, पॉलिटेक्निक, विविध समाजोपयोगी संस्था यांनी गावाला विद्येचे तेज आले. विद्येचे माहेरघर बनविण्यात रविशंकरजी शुक्ला यांची दूरदृष्टी दिसून येते. जैन समाजासंबंधी शुक्लाजीचे खूप प्रेम होते. मध्यप्रदेशातील राजकारण व समाजकारण यांत शेकडोंच्या संख्येने जैन तरुण सहभागी झालेले आहेत. त्यामुळे रायपूर हे शहर जैनांचे एक प्रसिद्ध असे शहर आहे. विविध प्रकारचे उद्योगधंडे, व्यापार, शैक्षणिक व धार्मिक संस्था जैनसमाजाने चालविलेल्या आहेत.

अशा या नगरीत मुनिश्रीचे आगमनप्रसंगी, जैन अजैन समाज मोठ्या संख्येने उपस्थित होता. मुनिश्रीची तपःपूत कृश काया, त्यांचे चेहऱ्यावरील वीतरागसंपन्न भाव, नेत्रातून ओसंडणारे प्रेम सारेच अनोखे. कसलाही औपचारिकपणा नाही. देखावा नाही, की अहंता नाही.

पासुग मग्गेण दिवा, अवलोगंतो
जुगप्यमाणं हि।
गच्छइ पुरदो समणो इरियासमिदी हवे तस्म।

साधूने कसे चालावे याचे सूत्रच वर दिले आहे. स्वच्छ, निर्मळ मागाने चार हात भूमी नीट पाहून, जीवांच्या प्राणाची काळजी घेऊन जो साधू मार्ग आक्रमण करतो, त्याच साधूला इर्या-समिती होते. याचाच अर्थ साधू भूमीकडे पाहातो, वर्तमानात जगतो, भविष्यात जगत नाही. की भूतकाळात रमत नाही. प्रत्येक क्षण सत्कारणी लावण्याची जी प्रेरणा यातून दिली आहे, ती किती सार्थ आहे! जीवनातील रहस्यमय मार्ग म्हणजेच निर्वाणमार्ग होय. त्या परमपुनीत व मृत्युंजय मार्गाचाच अवलंब साधूने करावा, अशी जिनशासनाची रीत आहे. जीवनात प्राप्त झालेले मनोहारी क्षण क्रोधादी विकारांत, वासनांच्या चाकोरीत घालवू नये, हाच तर जिनशासनाचा संदेश आहे.

दुरुनय त्या क्षेत्राला वंदन केले. सकाळचा शीतल, मधू गंध वारा सर्वांगांना स्पर्शात होता. जून महिना संपून चालला होता. तरी उन्हे कमी झाली नव्हती. मुनिश्रीच्या बरोबर असणाऱ्या श्रीपालसाहूजीच्या व त्यांच्या कुटुंबियांच्या उत्साहाला आणि आनंदाला पारावार नव्हता. कठिण वाटणारे काम पार पडले होते. सम्मेदशिखरजीच्या पायथ्याशी सारे जण आले. सारेच जण आनंदित झाले.

पण महाराजांनी रामायणावरच सुंदर प्रवचने केली. श्रीरामाचे चरित्र वा चारित्र्य, त्यांची मर्यादाशीलता त्यांनी अशी काही बहारीने रंगविली की श्रोते भावमुग्ध झाले. श्रीराम हे त्याच नरदेहातून मुक्ती प्राप्त करणारे व परमात्म्याच्या साधनेने स्वयं परमात्मा झालेले सिद्ध पुरुष. रामाने जी युद्धे केली, ती हिंसात्मक भावनेने वा राग-द्वेष भावनेने केलेली नाहीत. दुष्टांचे निर्दालन करणे हे न्यायप्रिय राजाचे कर्तव्यच असते. आणि श्री रामप्रभूनी धर्म, देश आणि स्त्री यांच्या रक्षणासाठी युद्ध केले ते न्याय्यच होते. गृहस्थाश्रमात ते अणुव्रती होते. वैराग्य प्राप्तीनंतर मुनिदीक्षा घेऊन त्यांनी मोक्ष प्राप्त केला. जैन रामायणातील राम आणि अन्य भारतीय रामायणातील राम यांच्या व्यक्तिरेखा कशा भिन्न आहेत याचेही सुंदर वर्णन मुनिश्रीनी रसिकतेने, कुशलतेने केले.

महाराज म्हणाले,

“जैनधर्म व संस्कृती ही आत्म्याला परमात्म्याप्रत नेणारी संस्कृती आहे. त्यामुळेच एकाच भवातील व जन्मातील कथा सांगून संपत नाही. मागील जन्मजन्मांतरीची कथा त्यात अनुस्यूत असते. राम-लक्ष्मण-सीता हे तीन आत्मे अनेक जन्मांतरीपासून एकत्र राहात आले आहेत. आपआपल्या कर्मानुसारच ते सुख-दुःखे भोगत आले. वनवासाला कारण केवळ कैकयी नाही तर व्यक्तिशः जे कुणी दुःख भोगतात त्यांची गतजन्माची बरीवाईट कर्मेही त्यात सहभागी असतात.”

“शेवटी सीतेचा उघड-उघड त्याग करणे हे रामाला मोहामुळे जमत नाही, म्हणून सारथ्याकडून तिला वनात सोडण्यात येते. हा सर्व वृत्तान्त जेव्हा तो सीतेला सांगतो, तेव्हा जैन पुराणातील सीता म्हणते—‘पुराणपुरुषा, तू माझा त्याग केला आहेस, पण तुझ्या हृदयांत असलेल्या परमात्म दर्शनाच्या अभिलाषेचा, श्रद्धेचा लोकापवादास्तव त्याग करू नकोस. या जगात कुणीही कुणाचा त्राता व हर्ता नाही. तसे झाले तर सर्व व्यक्ती केवळ गुलाम होऊन जातील. जैन महर्षीनी जी पदम चरित्रे लिहिली त्यांतून हनुमान हा काही वानर म्हणून रेखाटला नाही. तो विद्याधर वंशीय राजपुत्र व कामदेव म्हणून रेखाटला आहे. तो अधिक प्रगत व अनेक विद्यांचे ज्ञान असलेल्या समाजाचा प्रतिनिधी आहे.’”

अशी रामायणावरील तीन-चार प्रवचने ऐकून श्रोतृवर्ग संतुष्ट झाला. रामायणासंबंधी महाराजांनी केलेले स्पष्टीकरण, वर्णन व त्यातील वेगवेगळ्या व्यक्तीच्या व्यक्तिरेखा जणू साक्षात नेत्रासमोर उभ्या राहिल्या. महाराजांचे हृदय करुणेने, मानवताप्रेमाने ओरंबलेले असल्याने कुणाच्याही मनाला वेदना होतील, हे संभवत नाही.झोपलेल्यांना श्रद्धेने प्रेमाने जागे करण्याची त्यांची रीत अलौकिक आहे. जे भोगोपभोगात जागे आहेत ते आत्म्याप्रत निदिस्त आहेत. जे आत्म्याप्रत जागृत आहेत, ते भोगांचे बाबतीत उदासी आहेत.

भ. महावीरांचे शासन हे सामान्य जनांना जागे करण्यासाठी आहे. प्रेरणा देण्यासाठी आहे. त्या शासनात केवळ प्रेमच प्रेम आहे.

मुनिश्रीच्या वाणीत ओज आहे, तेज आहे. आपुलकीने, स्नेहपूर्णतेने ते जे सांगतात ते प्रमाण मानले जाते.

चमत्कार रायपूरचा:

रायपूरला आणखी एक मोठी चमत्कारिक घटना घडली. महाराजांचे उपस्थितीत एखादी मोठी पूजा व्हावी, विधान व्हावे, असे समाजाने ठरविले होते. महाराजांनी त्याला अनुमती दिली. त्या निमित्ताने जैन श्रावक-श्राविकांचा उत्साह वाढला. मोठा थोरला मंडप उभारला गेला. अशा विधान-पूजेत रांगोळीने विविध प्रकारची मंत्र-यंत्रे रेखाटावी लागतात. अशा मांडणीचा महाराजांचा चांगलाच अभ्यास आहे. विविध तन्हेच्या विधानाला वेगवेगळ्या आकृतिबंधांचा व अक्षरबंधांचा आयाम रेखाटावा लागतो. कळसांची मांडणी रेखीवपणे करावी लागते. महाराजांनी त्यासाठी मार्गदर्शन केले. त्यांच्याच नेतृत्वात विधान पूजा संपन्न होत होती.

भगवंतांच्या भक्तीत लीन होऊन श्रावक श्राविका विधानपूजेत दंग झाले होते. कुणी एखादा श्रावक जिज्ञासेने प्रश्न विचारीत होता. कुणी तरी चमत्काराचा विषय छेडला. महाराज म्हणाले,

“ही सारी सृष्टी म्हणजेच एक चमत्कार आहे. ज्ञान आणि दर्शनाचा पिंड असणारा हा आत्मा वृक्ष-वनस्पतीपासून ते मानव-देवांच्या देहांना धारण करतो, सिद्ध परमात्माही होऊ शकतो. हा ‘चमत्कारच’ नाही कां? सृष्टीतील क्रिया-प्रक्रिया-प्रतिक्रिया समजून न घेता सामान्यजन त्याला अंथश्रद्धेने चमत्कार समजतो. वस्तु स्वरूपाची यथार्थ कल्पना असली की मिथ्यात्वाकडे कुणी झुकणार नाही.”

अशा भक्तिभावात, धर्मचर्चेत सर्वच रंगत होते. वेळ दुपारची. उन्हाळ्याचे दिवस. ऊन तर चांगलेच तापत होते. आकाश अगदी निरभ्र. अशा वातावरणात दुपारची पूजा सुरु झाली. तशी उन्हाची काहली अधिक जाणवू लागली. महाराज सहजच उद्गारले, “आज थोडासा शिडकावा झाला तर....”

इतक्यात आकाशांत मेघांचे तांडे उपस्थित झाले. त्या मदोन्मत्त मेघांनी विजांचा कडकडाट केला आणि पूजा आटोपता आटोपता धुवांधार पावसाला सुरुवात झाली.

मंडपातून पाणी गळू लागले. श्रोतृवर्गाची धांदल उडाली. सान्या मंडपात पाणीच पाणी झाले. कशीबशी आरती पार पडली.

या धांदलीत मुनिश्रीकडे कुणाचे लक्ष गेले. तर ते आपल्या लाकडी पाटावर बसून ध्यानमऱ्या झाले होते. मेघराजाची कृपा अशी झाली की सारे जण आनंदीत झाले.... श्रद्धाळू श्रावकांनी पावसाचा संबंध महाराजांच्या, ‘आज थोडासा शिडकावा झाला तर....’ या वाक्याशी लावला.

संघपती श्रीपाल साहूजीनी तर महाराजांचे चरणी लोटांगणच घातले. महाराजांचे शब्द किती प्रभावी असतात, त्यांचे सामर्थ्य किती कार्यकारी असते, याचा प्रत्यय त्यांना अनेक वेळा आलेला असतो. अशा अनेक घटनांची जंत्रीच त्यांच्याजवळ तयार असते. उत्साहाने, अपार गुरु-प्रेमाने ते जेव्हा सांगतात तेव्हा अशा गोष्टीवर विश्वास न ठेवणाराही गुरुंच्या चरणी नतमस्तक होतो.

या प्रसंगाची प्रत्यक्ष चाचपणी करून लेखकाने स्वतः खात्री करून घेतली आहे. मुनिश्रीचा वाचिक प्रभावच एवढा आहे की ते जे बोलतील ते प्रत्यक्षात अनुभवता येते. याबाबत एक शास्त्रीय मीमांसा अशी की तपाच्या, संयमाच्या प्रभावाने अशी एक शक्ती काही मुनिजनांना साध्य झालेली असते की भविष्यात जे घडू शकेल अशा गोष्टी त्यांचेकडून अकल्पितपणे उच्चारल्या जातात. हे जे मनातील ज्ञान आहे, ते देखील आत्म्याच्या ज्ञानगुणाचाच एक भाग आहे. ज्ञान जाणत नाही, असे काही एक नाही. सारे विश्वच जेय आहे, आणि आत्मा त्याचा ज्ञाता आहे. याबाबत महाराजांनी एक छानसा दृष्टांत दिला. ते म्हणाले, महावीरांना कैवल्य झाले. पण त्यांची दिव्य वैखरी मौनच होती. याचे कारण त्या वैखरीचा मतितार्थ जाणून घेऊन त्यांचे विवरण करणारी व्यक्ती त्यांना शिष्य म्हणून लाभली नक्ती. सुदैवाने इंद्राने हे अंतर्मनातून जाणले व इद्भूती इंद्रभूती यांना घेऊन ते भगवन्ताकडे आले. भ. महावीरांचे ते वीतराग मुखकमल पाहिल्यावर इंद्रभूतींचा खोट्या ज्ञानाचा अहंकार गळाला व त्याच क्षणी त्यांना आत्म्याच्या खन्या, अविनाशी ज्ञानगुणाचा साक्षात्कार झाला.

निमित्त ज्ञान:

सर्व आगमांचे ज्ञान त्याच वेळी त्यांना झाले. हे जसे शक्य आहे, तसेच निमित्तज्ञानी व्यक्तीला निमित्त पाहून भविष्य काळातील अनेक घटनांचे ज्ञान झायला प्रत्यवाय नसतो.

अडथळा नसतो. ज्ञान ही शक्तीच अशी आहे जी स्वयमेव, अचिंत्य, चमत्कारपूर्ण आहे.

परंतु सामान्य जनांना या अशा प्रकारच्या केवळ लौकिक स्वस्पाच्या चमत्कारामध्येच रुची असते. ते हे जाणत नाहीत की अशी चित्-चमत्कार-जन्य चैतन्य शक्ती सर्व जीवांचे ठायी नित्य विद्यमानच असते. त्या शक्तीचा अभाव कधीच होत नाही. त्या अनंत ज्ञानगुणाच्या आराधनेने, त्याच्याच साधनेमुळे, त्याच्यातच सदैव रममाण झाल्याने मानवाला अनंत सुखाचे दर्शन घडते. सुखे व दुःखे बाहेसून येतात, किंवा कुणी देतो हा केवळ भ्रम आहे, भ्रांती आहे.

रायपूरहून मुनिश्रीनी पुढे विहार केला. श्रीपाल साहूर्जीच्या मोटारीचा ड्रायव्हर औरंगाबादेला अचानकच परत गेला. मोटारीचा प्रश्न उपस्थित झाला. त्यांनी ती अडचण तेथील समाज-प्रमुखाला सांगितली. एखादा चांगला निर्बंसनी ड्रायव्हर असेल तर तो आम्हास द्या. आम्ही त्याला योग्य तो पगार, जेवणखाण सारे देऊ, अशी विनंती त्यांनी केली.

दिनांक ७ ला रायपूरच्या लोकांनी मुनिश्रीना भावपूर्ण निरोप दिला. तेथून मुनिश्री सन्मतिनगर, गुडहारी, रावा, तरपोंगी, झिरिया अशी खेडी पार करीत दि. १२ मे ७२ ला शिवनाथ नदीच्या काठी आले. जवळच टेंभरी नावाचे गाव होते.

मुनिश्रीचा प्रवास अशा खेड्यापाड्यातून होत होता की जेथे जैनांची वस्ती नसायची, किंवा शाळेची इमारतही नसायची. उन्हाळ्याचे दिवस असल्याने स्वच्छ जमिनीवरच पडून रात्र काढावी लागे. स्वच्छ निळे आकाश, कधी सोबतीला कलाकलाने क्षीण होणारा किंवा वाढत जाणारा चंद्र आणि असंख्य तारका. चांगले पाणी असलेले एखादे स्थळ दिसले की तेथे मुक्काम. कधी कधी तर सब्बीस-अठ्ठावीस किलोमीटर प्रवास केल्यावरच अशी जागा सापडायची.

अशाच एका लहानशा खेड्याच्या शेतातच मुक्काम होता. मुनिश्री सामायिकाचे पाठ म्हणून विश्रांती घेत होते. दुपारचीच वेळ. दहा-बारा दरोडेखोर समोरचेच रावा खेडे लुटत होते. खूपच गडबड माजली होती. साहूर्जीकडे यात्रेसाठी घेतलेली मोठी रक्कम होती. बरोबर धर्मपत्नी, मुले, महाराजांच्या कन्या ब्रह्मचारिणी श्रीमती सुमनबाई अशी मंडळी. श्रीपालर्जीच्या मनातून भीती. त्यांनी लुटले तर पुढचा प्रवास कसा होईल? त्यावेळी मुनिश्री म्हणाले, “तुम्ही शांत बसून रहा. णमोकार मंत्राचे स्मरण करीत राहा. ते काहीही करणार नाहीत.”

त्याप्रमाणे सारी मंडळी अरिहंताचे स्मरण करीत होती. पण मनांत भीती होती.

महाराजांच्या आशीर्वादाने तीही भीती दूर झाली.

काही वेळाने ते दरोडेखोर निघून गेले. खरे तर तो फारच मोठा बाका प्रसंग होता. परंतु तो प्रसंगही टळला. मुनिश्रीनी सांगितले,

“आपण सारे पवित्र संकल्पांनी तीर्थयात्रेस निघालो आहोत. पापाचा उदयकाळ असेल तर आलेले संकट भोगवेच लागते. पण पुण्यमय विचारांचे, शुभभावनांचे पाठबळ असेल तर उदयकाळी आलेले पापही वितळून जाते.” जिनेश्वरावर अढळ श्रद्धा व णमोकार मंत्राचा जप या दोन गोष्टीनी त्यांच्या प्रवासात कसलेही संकट आले नाही.

मध्य प्रदेशातील विकट जंगले पार करताना कुणालाही भीती वाटेल, अशी परिस्थिती असताना देखील मुनिश्रीनी व श्रीपाल साहूजीनी ठरल्याप्रमाणे प्रवास चालूच ठेवला. कित्येक वेळा रात्रीचा मुक्काम ही एक भीषण नाट्यात्मकच घटना असायची. केवळ कंदिलाच्या उजेडात रात्र घालवावी लागे. सोबत बाई-मंडळी असल्याने जबाबदारी असेच. सर्पराजांचे तर इतक्यावेळा दर्शन घडे की त्याला सुमारच नसे. पण नागराजांनी कधीच त्रास दिला नाही. श्रमणश्री मुनी आर्यनंदीजींचा तर अशा नागराजांशी नेहमीच प्रसंग. एखादे वेळी तर महाराज सामायिकाला बसलेले असायचे व त्यांचे समोर नागराजही फणा काढून असायचे. त्या सर्पने जणू मुनिश्रीच्या दर्शनाचा ध्यासच घेतला असावा. सामायिक संपले व महाराजांनी त्याला आशीर्वाद दिला की तो निघून जात असे. महाराजांच्या बरोबरची मंडळी मात्र “आता काय करावं?” अशा विचारात असत. सर्प निघून गेला की महाराज जणू काही घडलेच नाही, असेच वागत. ज्यांना जन्म मरणाचे चक्र भेदायचे आहे, त्यांना भय कसले? शरीराचे भोग हे शरीराबरोबर येणारच. त्याचे एवढे कौतुक काय करायचे? ही त्यांची भावना.

रांची:

दिनांक ६ जून १९७२ ला मुनिश्रीनी रांची जिल्ह्यात प्रवेश केला. पत्थरटोली हे गाव सीमेवरचे. तेथून गुंमला, खुरा, नगडी इ. ग्रामांतून विहार करीत ते दहा तारखेला रांचीला पोचले. रांची हे मोठे गाव. शहरच. मुनिश्रीनी एका जिनमंदिरात मुक्काम केला. श्रावक-श्राविकांच्या भेटीगाठी झाल्या. महाराजांच्या आहारासाठी भक्तांची विनवणी. चार दिवस राहूनच जाण्याचा प्रेमळ आग्रह. रांची तसे जैनसंस्कृतीचे प्राचीन केंद्र होते. बुद्धाच्या नंतर ते जैन संस्कृतीचे केंद्र बनले. जैन, बौद्ध दोन्ही संस्कृती श्रमणत्वाच्या आधारावर उभ्या राहिल्या व वाढल्या. भगवान बुद्धाने कायक्लेशाचा विचार आपल्या आचारपद्धतीतून कमी केला. त्यामुळे त्या धर्माचा फार मोठा प्रभाव जनतेवर पडला.

बौद्धधर्माचा प्रभाव पुढे पुढे भारतातून कमी होऊन पूर्वेकडील देशांत त्याची मुळे रुजली. आणि भारताच्या मातीतून जन्म पावलेला हा धर्म भारतातून जवळ जवळ संपुष्टातच आला आहे. परंतु त्यांनी उभारलेले मोठे मोठे स्तूप, त्यांच्या अनुयायांनी खोदलेल्या लेण्या, बुद्धजीवनावर रंगविलेली अजंठा येथील चित्रे ही आज देखील त्या धर्माची साक्ष देत आहेत. रांची येथील स्तूप असेच जगप्रसिद्ध आहे. प्रवेशद्वारावरील नक्षीकाम व त्याची रचना म्हणजे भारतीय वास्तुकलेचा एक उत्तम नमुनाच आहे. अशा अत्यंत प्राचीन ऐतिहासिक स्थळी महाराजांची भेट म्हणजेही ऐतिहासिक भेटच म्हणावी लागेल. महाराजांचे हृदयांतरी अशा ऐतिहासिक स्थळांच्या दर्शनाने उत्फुल्लता, उल्हास आणि आनंद यांची कारंजी उसळत. त्यांचे कविमन, त्यांच्या हृदयाची रसिकता अशा वेळी उफाळून न आली तरच नवल.

मुनिश्रीनी १५ तारेखपर्यंत त्या गावात मुक्काम केला. प्रवचने केली. जनतेच्या मनांत धर्मप्रीती दृढ केली. ते म्हणाले,

“जैनधर्म हा विश्वव्यापक धर्म आहे. त्यातील तत्त्वे सर्व विश्वाला शांतता आणि प्रेम शिकवितात. त्याला केवळ आचारधर्माच्या क्रियाकांडात बंदिस्त करू नका. जैनधर्माला जरा मुक्त हवेत संचरू घ्या. त्या धर्माचे एक अहिंसा तत्त्व हे सान्या मानवजातीला सुखाने व शांतीने जगण्यासाठी सतत प्रेरणा देत आले आहे. हिंसा कुणालाही आवडणारी गोष्ट नाही. परंतु मनातील क्रोध, काम, अविचार, अज्ञान यामुळे माणूस वेडा होऊन हिंसाचाराला प्रवृत्त होतो. अहिंसा म्हणजेच समता. सर्व जीवांना जगण्याचा हक्क देणारी अहिंसेसारखी गोष्ट नाही.”

अशा प्रकारचा थोर विचार मुनिश्रीनी मोळ्या कळकळीने मांडला. महाराज म्हणाले, “पाणी गाळून, स्वच्छ करून प्या.” या एकाच शिकवणुकीने किती तरी जीवांचे जीवन व आरोग्य यांचे संरक्षण झाले आहे. आज विज्ञान तेच सांगत आहे. विज्ञानात धर्म नसला तरी धर्मात विज्ञान आहे. हे भगवंतांनी हजारो वर्षांपूर्वी आपणाला सांगितले आहे.”

मुनिश्रीची उर्दू मिश्रित स्वच्छ हिंदी प्रवचने सान्यांनाच आवङू लागली. रांचीच्या जैन समाजाने मुनिश्रीच्या प्रेरणेने तीर्थरक्षेसाठी आपली उदार देणगी महाराजांना समर्पित केली. महाराजांनी त्या दातारांना सांगितले, “खरे तर तीर्थरक्षणाचे, त्यांच्या व्यवस्थापनाचे कार्य श्रावक-श्राविकांनीच केले पाहिजे. प्रत्येक जिल्ह्यात अशी एक समिती असावी व त्या समितीने अत्यंत जागरूकपणे तीर्थाची स्थावर-जंगम मालमत्तेची तपासणी, शासनाकडे त्यांची नोंद योग्य झाली आहे किंवा नाही, हे पाहिले पाहिजे. तुम्ही

आपल्या मालमत्तेच्या बाबतीत जितके जागरुक असता, त्याहून जास्त अशा तीर्थाच्या बाबतीत राहायला हवे. मुनिजनांनी याबाबत केवळ प्रेरणाच घायची असते. ही तीर्थेच तुमच्या जीवनात आनंद आणि सौख्याची बरसात करतील. वर्षातून एकदा तरी आपल्या तीर्थाचे पावन दर्शन जैनांनी घ्यावे. त्यात पुण्योपार्जन तर आहेच, पण एका विशाल हृदयाच्या समाजाचीही निर्मिती त्यामुळे होते. प्रत्येक प्रांतात व भारतभर ही तीर्थक्षेत्रे विखुरलेली आहेत व त्यांचा सांभाळ एखाद्या समितीकडून किंवा पाचदहा माणसांकडून होणे शक्य नाही.”

महाराजांचे हे म्हणणे सर्वांना पटले. त्यांनी तसा संकल्पही बोलून दाखविला. मुनिश्रीनी त्यांना आशीर्वाद दिले. महाराजांनी रांचीच्या जनतेवर अशी मोहिनी टाकली की तिचा प्रभाव इतक्या वर्षांनंतरही ओसरलेला नाही. काही उपदेश केवळ तिथल्या तिथेच विसरले जातात. कारण जीवनाशी एकछप करण्याएवढी ताकद त्यात नसते. परंतु मुनिश्रीच्या उपदेशाची कार्यवाही आज देखील त्या शहरातील काही घरांतून होतांना दिसते आहे. असे भाग्य फारच थोड्यांना लाभते. हृदयात तीर्थे उभारणारी व्यक्ती म्हणून मुनिश्रीची सृती अनेक वर्षे कायम राहील. व्यक्तित्वाचा प्रभावच मानवाच्या जीवनात एक प्रकाश आणि माधुर्य वितरीत करतो.

दि. १५ जून ७२ ला महाराजांनी रांची सोडले व शिखरजी या सिद्ध क्षेत्राच्या दिशेने विहार सुरु केला. डिपाटोली, उममांझी, चिटुपाली, रामगढ, छावणी असा विहार करीत ते हजारीबागला आले. तेथून दि. २४ जून ७२ ला इसरीला आले. इसरीला गणेशप्रसाद वर्णांचा आश्रम आहे. तेथे जिनेद्र वर्णांजीचे वास्तव्य होते. जिनेद्रवर्णांजीचा जैन साहित्याचा मोठा व्यासंग. एकट्याने त्यांनी जिनेद्र कोशाचे काम पूर्ण केले. जैन साहित्यात आलेल्या विविध शब्दांचा मूळ प्रयोग कुणी, कोणत्या ग्रंथात व कोणत्या अर्थाने केला आहे, असे सर्व संदर्भ त्या ग्रंथात त्यांनी मोळ्या परिश्रमाने दिलेले आहेत. जे काम करायला अनेक पंडित लागले असते, ते काम त्यांनी एकट्याने पूर्ण केले. त्यांची ज्ञानलालसा व परिश्रम खरोखरच वाखाणण्यासारखे आहेत. तेथील ग्रंथालय देखील उच्च प्रतीचे आहे. मुनिश्रीनी तेथे एक दिवस विश्रांती घेतली. इसरीचा परिसर म्हणजे साक्षात् जगत्कूंद्य असा परमपावन शिखरजी या सिद्ध क्षेत्राचाच परिसर होय. इसरी पासून निमियाघाट हे अंतर केवळ आठ किलोमीटर असले तरी सारी वनसृष्टी तेथे बहरून आलेली असते. त्याच मागाने अनेक परमपूज्य मुनिवृंद शिखरजीच्या दिशेने, पवित्र भावनेने, मार्ग आक्रमण करीत आलेले आहेत. हजारो वर्षांपासून जैन श्रावक-श्राविकांची पाऊले त्या दिशेने गतिमान झालेली आहेत. मुनिश्रीनी शिखरजीच्या दिशेकडे तोड करून